Dr. RUDOLF MAIXNER

HRVATSKI PRIJEVODI FRANCUSKE PROZE 1800.–1860.

UVOD

Prevlast francuskog jezika u evropskim zemljama bila je u 18. stoljeću najistaknutija, tako da je u mnogim zemljama nastao poseban tip književnika francuskog jezika, koji su pisali francuski uz svoj materinji jezik ili pak isključivo, a da nikad nisu bili u Francuskoj. Posebni uvjeti i pojave pratilice uloge francuskog jezika u civilizaciji pojedinih evropskih zemalja prikazani su u velikom djelu F. Brunota »Histoire de la langue française«. Nas ovdje zanimaju okolnosti te francuske iradijacije osobito na području talijanskog i njemačkog jezika, jer su oni sa svoje strane utjecali na prenošenje francuskog utjecaja – jezičnog, književnog, društvenog i t. d. – u naše zapadne krajeve. O izravnom francuskom utjecaju može se naime kod nas govoriti samo u vremenski i prostorno ograničenim uvjetima, to jest za Dubrovnik kroz nekoliko stoljeća i, kroz devet godina (1806–1814), za područje Dalmacije i dijelove Hrvatske, što su ušli u sklop Napoleonova carstva. U tako složenoj strukturi teško je dakako metodički prikazati razvoj francuskog utjecaja pogotovo, kad gradivo za to dobrim dijelom nije još ni sabrano. Mi ćemo ovdje samo pokušati dati pregled pojedinih vrsta tog utjecaja, da se lagljе uoče prilike, koje su postojale u doba nastajanja hrvatskih prijevoda francuske proze u početku i sredini 19. stoljeća.

Osim svog kratkog trajanja izravni dodir s Francuzima u doba Napoleonovo bio je kod nas ograničen s još nekoliko faktora, među kojima je najznatniji taj, što je administracija u Dalmaciji praktički nastavljena u talijanskoj tradiciji, a u Hrvatskoj u latinskoj tradiciji civilne Hrvatske i u njemačkoj Vojne Krajine. Uza sve to je neosporno, da su pod francuskom upravom na mnogim područjima stvoreni uvjeti, koji su mnoge »Ilire« doveli u izravni dodir s Francuzima, pa i s Francuskom. Tu treba spomenuti učenje francuskog jezika u srednjim školama i za oficire, izdavanje školskih knjiga, nadalje odlazak velike grupe mladića

na školovanje u La Flèche i u Châlons.[1] Jednako su i ratne peripetije mnoge graničarske časnike odvele u Francusku, odakle su se većina njih vratili tek 1814.[2] Sve je to dalo direktan poticaj upoznavanju francuskog jezika u hrvatskim krajevima.

Poseban položaj zauzima u tome *Dubrovnik*, čiji su kulturni odnosi s Francuskom već u doba republike bili izravni i znatni, pa su se na istim linijama razvijali i kasnije. Ako apstrahiramo od dubrovačke dijaspore, u koju ubrajamo pojedince, koji su se odbili od rodnog kraja, te od posebnog slučaja Dubrovčana, koji su francuski naučili na Levantu,[3] bilo je na početku 19. stoljeća i u samom Dubrovniku pojedinaca, koji su s Francuskom bili u izravnom kontaktu.[4] Tako je na primjer Tomo Bassegli, koji je bio na naukama u Padovi i u Švicarskoj,[5] bio u stalnoj vezi s francuskim knjižarima još mnogo prije dolaska francuske vojske u Dubrovnik. U katalogu knjižnice Bassegli[6] nalaze se umetnuta dva štampana kataloga, koji nam pokazuju, odakle i šta je Tomo *Bassegli* naručivao za svoju knjižnicu. To su »Catalogue des livres qui se trouvent chez Deterville, Libraire, rue du Battoir, no 16, près celle de l'Eperon« iz g. 1795.,[7] te »Notice des principaux Livres du fonds de Magimel, Libraire pour l'Art Militaire et les Sciences et Arts, A Paris, Quai des Augustins, Près le Pont Neuf«, također iz 1795. Katalog knjižnice Bassegli je abecedni, ali su unutar svakog slova posebno grupirane francuske, talijanske i njemačke knjige, a kao dodatak umetnut je abecedni popis engleskih knjiga. Na raznim ceduljama ispisani su naslovi knjiga, koje je Bassegli namjeravao nabaviti, i adrese knjižara. Vidi se, da se Bassegli zanimao za govore Baillya, za djela

[1] Marmont u svojim Memoarima, t. III. knjiga XIV. veli, da je u svemu bilo određeno za školovanje u Francuskoj 200 mladića, ali 53 mladića, koji su se nalazili u školama u Austriji, nisu od austrijskih vlasti dobili dopuštenje, da se vrate kući. Od 147 ostalih, otišlo ih je u Francusku 145.

[2] Bilo je i takvih, koji su ostali u Francuskoj, na pr. general Šljivarić, koji je umro u gradu Gignac u Francuskoj, g. 1838. Poznat je i slučaj jednog svećenika, koji je u Napoleonovo doba (g. 1808) otišao u Francusku, odakle se vratio tek 1825. To je Makaranin don Franjo Rossi, ujak Ljudevita Pavišića (v. L. Pavissich, Memorie Macarensi, sv. II. i III., Pula–Trst 1900. str. 104).

[3] Na pr. Matija Ban.

[4] Pitanje dubrovačkih odnosa s Francuskom opsežno je obradio M. Deanović (»Anciens contacts entre la France et Ragusa«, Bibliothèque de l'Institut Français de Zagreb, t. III., 1950). Ovdje ćemo istaknuti samo neke momente, što upotpunjuju bogato gradivo, koje je Deanović iznio ili se pak odnose na razdoblje poslije pada republike.

[5] Najprije u Fribourgu, ali je nastojanjem Fortisa, koji se po želji njegova oca i strica Miha Sorkočevića brinuo oko njegova odgoja, prešao iz tog strogo katoličkog središta u Bern.

[6] Catalogus bibliothecae Bassegli, *sada u Naučnom arhivu u Dubrovniku.*

[7] Za tadašnje fluktuiranje cijena francuskih knjiga i kao ilustracija teškoća spojenih s njihovim nabavljanjem, značajna je ova napomena: »Deterville prévient ses concitoyens que les frais d'emballage sont au compte des acquéreurs, et qu'il ne s'engage à fournir les articles du présent Catalogue aux prix marqués que jusqu'au 30 vendemiaire 4e année, ou 21 octobre 1795«.

Mablya, Volneya, Dupuisa i Mme de Stäel[8] ne manje nego za novi francuski sustav utega i mjera, za Rozierov »Cours d'agriculture« ili za odore francuskih revolucionarnih predstavnika.[9] U prikupljanju te velike biblioteke naslijedio je Tomu (umro 1806) Pavao Bassegli-Gozze. On je knjige iz porodične knjižnice posuđivao i francuskim časnicima, kako se to vidi iz sačuvanog popisa, na kome se nalaze imena generala Lauristona i Delzonsa, majora Mangeneta, »Mr de Choseul (?), Mr. Perdron«. Pavao je u proljeće 1812. krenuo na put preko Trsta u Francusku, gdje se oženio s Francuskinjom Calogan des Valois, s kojom se 23. XII. 1812. vratio u Dubrovnik.[10] Katalog njegove knjižnice, sastavljen 1821., sadržava ne samo djela Mme Cottin i Mme de Genlis (20 knjiga!), već i Lamartincove »Méditations poétiques« (1821) i Stendhalovu knjigu »Rome, Naples et Florence« (1818). Ako tome dodamo, da katalog dubrovačke obitelji Bizzaro[11] iz 1820. sadržava dva djela Honoré de Balzaca na francuskom i dva na talijanskom, onda možemo razabrati, koliko je tada u Dubrovniku dodir sa suvremenom francuskom literaturom bio neposredniji nego u Zagrebu.

U *Dalmaciji* je također potkraj 18. st. bilo pojedinaca, koji su dobro vladali francuskim jezikom. Ovamo spada Zadranin Ivan Dominik *Stratico*, koji je do svoje smrti (1799) bio biskup u Hvaru, a prije toga u Novigradu u Istri, čovjek slobodoumnih nazora,[12] koji je u svojoj knjižnici imao Voltaireova djela i posuđivao ih svom prijatelju dr. Juliju Bajamontiju.[13] Enciklopedist u pravom smislu riječi, *Bajamonti* je ne samo bio poštovalac francuske književnosti, odakle je među ostalim preveo na talijanski dio Rousseauovog epistolarnog romana »Nouvelle Héloïse«, nego je i sam pisao francuski.[14]

[8] »De l'influence des passions sur le bonheur des individus et des nations« (1796).

[9] »Costumes des représentants du Peuple (illustré) chez Desoy«.

[10] v. Notizie storiche di Ragusa dal Diario di Biagio Stulli. »Epidauritano«, 1904.

[11] Catalogo della Biblioteca della famiglia Bizzarro, redatto l'anno 1820, riveduto, aumentato e verificato l'anno 1859 (danas u Historijskom Institutu u Dubrovniku).

[12] I dosta slobodna života, ako smijemo vjerovati svjedočanstvu glasovitog Casanove, koji je Stratica upoznao u Sienni (v. A. Ademollo, G. D. Stratico, Archivio storico per Trieste, l'Istria ed il Trentino, vol. II. 1883, sv. 4 i poseban otisak, Rim 1883, Forzani). Stratico je preveo na talijanski jezik francuski roman grofice Orsini-Rosenberg »Les Morlaques«.

[13] V. Bajamontijevo pismo Stratiku od 7. VIII. 1791. kod I. Milčetića. J. Bajamonti, Rad 192, str. 227.

[14] Osim raznih francuskih fragmenata i dopisivanja s generalom Kneževićem i austrijskim potpukovnikom u Zadru, Francuzom Vinchantom, koje navodi Milčetić (op. cit.), u Bajamontijevoj ostavštini u Arheološkom muzeju u Splitu nalazi se interesantna korespondencija s Louvrierom, koji je bio liječnik kod austrijske uprave u Zadru. Predmet je konsultacija o liječenju sifilisa. Prvo Bajamontijevo pismo je na latinskom jeziku (7. III. 1800.), a ostala četiri na francuskom. Bajamonti naziva Louvriera »Mon cher et très respectable ami!« U pismu od 1. VI. 1800. ovako mu izrazuje svoje divljenje: ‚Mon Ami! Après que j'ai eu le bonheur de vous connaître, je suis toujours plus mécontent des autres médecins. Les misérables pédants! Les détestables empoisonneurs!«

U *Hrvatskoj* nisu poznati primjeri tako znatnog poznavanja francuskog jezika, niti su mogle biti sakupljene takve privatne knjižnice, kakve su postojale u Dubrovniku i kod nekih pojedinaca u Dalmaciji. Ipak je i u banskoj Hrvatskoj bilo potkraj 18. i na početku 19. st. knjižnica, čiji francuski fundus još i danas iznenađuje svojim obiljem i sastavom.[15]

Nakon političke konjunkture, koju predstavlja za prodiranje francuskog utjecaja epizoda Napoleonove Ilirije, prilike se za gotovo četiri decenija unaprijed smiruju u provincijskoj staloženosti, u kojoj je sva civilizacija dolazila preko Beča. Ali i u takvim prilikama francuski se jezik koristio prestižom pariške mode u nošnjama kao i u književnosti, kazalištu i običajima, kome je podlijegala austrijska prijestolnica, unatoč sumnjičavosti, kojom je Metternichova policija pratila svaku francusku političku manifestaciju, čak i u doba bourbonske restauracije.

Dvadesetih godina prošlog vijeka pružaju nam uvid u stanje dodira s francuskim kulturnim utjecajem tadašnji zagrebački časopis »Luna«, katalog zagrebačke knjižare Franz Rudolf i nekoliko prijevoda u tadašnjoj hrvatskoj, kajkavskoj ili štokavskoj, književnosti.

Podukom francuskog jezika bavili su se tada razni ljudi. Tako čitamo u »Intelligentzblattu« (prilogu »Luna Agramer Zeitschrift«) br. 29. g. 1826. oglas Aloysa B. Pecharnika, koji javlja, da je odlučio davati satove francuskog i talijanskog, a u br. 33. javlja glumac zagrebačkog njemačkog kazališta Alberti, da mu ostaje još nekoliko slobodnih satova za poduku talijanskog i francuskog. Kasnije su se poučavanjem francuskog bavili osobito poljski emigranti. Četrdesetih godina je na pr. bio učitelj francuskog jezika u Karlovcu Karol Gregorowicz, kasniji član Robertovog Slavenskog društva u Parizu.[16] U karlovačkom »Pilgeru« g. 1845. II. br. 33. oglasio je privatni učitelj Jurjević. da otvara 6-mjesečni tečaj francuskog i talijanskog po metodi Jacotot.

Što se tiče *udžbenika,* na teritoriju Ilirskih pokrajina bila je u porabi »Nova ricsoslovicza iliricskofranceska« Šime Starčevića, adaptacija njemačko-francuske gramatike abbé Mozina.[17] Rasprostranjenost udžbenika abbé Mozina posvjedočena nam je također primjerkom njegovih »Anecdotes françaises-allemandes« (Stuttgart-Tübingen, 1827), porijeklom iz knjižnice porodice Halter u Varaždinu.

Nije nam poznato, da li je u gornjohrvatskim krajevima već tada bilo učitelja rodom Francuza, kao što ih je bilo u Dubrovniku. Tamo je nakon odlaska francuskih okupacionih četa ostalo nekoliko Francuza, među kojima »meštrica Montanjinka« (Montaigne) na Kanalu, pa župnik na Pilama, koji se zvao Talleyrand – kao knez od Beneventa.[18] Tek 1854.

[15] Na pr. Kušcvićeva Mala Mlaka i Draškovićeva Rječica.

[16] R. Maixner: C. Robert i grupa oko Slavenskog Juga, Grada 19, str. 158. – I Mijo Krešić je u Karlovcu g. 1847. učio francuski kod nekog poljskog emigranta (v. M. Krešić, Autobiografija, preštampano iz »Obzora«, Zagreb, 1898, str. 117).

[17] P. Skok: La littérature croate sous Napoléon (Annales de l'Institut Français de Zagreb, 24–25).

[18] Josip Bersa: Dubrovačke slike i prilike 1800.–1880., str. 49.

nalazimo u »Agramer Zeitungu« (br. 77) oglas jedne učiteljice Francuskinje: »Une Demoiselle française désire se fixer à Agram pour y enseigner le français ...«

Među *Francuzima, koji su dolazili u Hrvatsku* spominju se g. 1827. trgovci, koji su kupovali pijavice,[19] ali bilo je i drugih poslovnih razloga. Tako Vukotinović spominje, da ga je 1860. po Parizu vodio Francuz Désiré F. ..., koji je zbog trgovine živio u Karlovcu. Značajno je također, da mu je preporuke za neke pariške trgovce dao Ambroz Vranicany, što pokazuje, da su poslovne veze s Francuskom bile dosta znatne.[20] U početku četrdesetih godina dolazile su na područje Vojne Krajine francuske vojne misije, da proučavaju graničarski sustav i mogućnost njegove primjene u Alžiru.[21]

S gledišta kulturne izmjene bila su dakako najvrednija putovanja francuskih putopisaca, učenjaka (na pr. prirodoslovac Ami *Boué* g. 1824) i publicista (Cyprien *Robert*, 1843, Hyppolite *Desprez*, 1845). Robertovo je putovanje bilo osobito plodno, jer je prethodilo sklapanju značajnih političko-publicističkih veza. No, kako god bio pozitivan, utjecaj je te vrste putnika nužno ograničen. A još je ograničeniji utjecaj pojedinaca Francuza, koji su se, poput grofa Edgara Corberona, u Hrvatskoj stalno nastanili. Slučaj Corberona je čak zanimljiv s gledišta asimilacije: iako je još imao brata u Francuskoj, *Corberon*, koji je prethodno dugo boravio u Njemačkoj, bio je nakon desetogodišnjeg boravka u Hrvatskoj više konzervativni Hrvat-Austrijanac nego Francuz.[22]

Treba također istaknuti, u kolikoj je mjeri *tadašnji njemački jezik*, koji je u tadašnjoj Hrvatskoj bio prilično u porabi, bio protkan francuskim riječima. Listajući tadašnje njemačke časopise »Lunu«, »Croatiu« i »Pilger« neprestano nalazimo izraze »Demoiselle, Convocation, Calembour, Entreprise, Festin, Avertissement, Pêle-Mêle, Pot-pourri, Marchand des Modes i t. d. Često su neki njemački sastavci upravo nerazumljivi onome tko ne zna francuski.[23] Anegdote, bilješke o modi, plesu, kazalištu, sve to vrvi francuskim riječima.

Jedan neočekivani dokumenat o poznavanju francuskog jezika u trećem deceniju 19. stoljeća pruža francuska štampana prigodnica

[19] »Luna«, 1827., br. 36.

[20] »U Francesku i Njemačku. Nacrtao Ljud. Vukotinović«. Rukopis (u arhivu Jug. akademije) nije datiran, ali se vidi, da je pisan poslije 1870. g., dakle najmanje deset godina nakon putovanja.

[21] v. André Blanc: Les Confins militaires croates au XIXe siècle (Revue des Études slaves, 1951, 28).

[22] O Corberonu v. Annales de l'Institut Français de Zagreb, 1938, br. 5–6.

[23] Citirat ćemo oglas u »Inteligenzblatt zur Agramer Zeitschrift br. 13 g. 1828.: »Verlorener *Solitair*. Derselbe wurde zu Karlstadt ... von einem *Particulier* aus einem *Alliance*-Ring verloren. Dieser *Solitair* war mit mehreren anderen holländischen *Solitairen* in eine Krone *en jour* gefasst«.

»Jeune Berger rempli d'Allegresse«, posvećena senjskom biskupu Ježiću, djelo bogoslova Filipa Jakoba Kvaternika.[24]

Manje je izrazit francuski utjecaj u *repertoaru njemačkih kazališnih družina*, što nije čudo, jer su mnoge francuske komedije figurirale tada pod firmom njemačkih prerađivača.[25] U pregledu njemačkih predstava u Zagrebu između 1780–1840, koji je sastavila B. Breyer,[26] ima 22 komada, od kojih je poznato ime njemačkoga prevodioca ili obrađivača, ali nije poznato ime francuskog pisca.

Od ostalih komada zabilježeno je 5, kojima je autor Scribe (i njegovi suradnici), 3 Marivauxa (među njima i »Les fausses confidences«, g. 1826), 1 Voltairea (»Mahomet« 1804), 1 Molièrea (»Škola žena«, 1804), zatim komadi Picarda, Pixérecourta i drugih.

Francuske knjige dolazile su preko Beča i Leipziga, pretežnim dijelom u izdanjima štampanim u Njemačkoj, Belgiji ili Austriji, pa čak i u Mađarskoj.[27] Postoje *katalozi* zagrebačkih knjižara Župana, Rudolfa (vjerojatno iz 1823.), E. Hirschfelda (1842) i Prettnera (1855), dok su skupni oglasi knjiga, koje je prodavao Župan izlazili u »Slavenskom Jugu«, »Jugoslavenskim novinama« i »Südslavische Zeitung«. Oglasi knjiga Prettnerove knjižare, dok je ona još bila u Karlovcu, izlazili su u »Der Pilger«. Iz svih tih kataloga mogu se povući neki zaključci s obzirom na orijentaciju književnog ukusa.

Županov katalog (Neueste Kommissions-Artikel des Franz Supan, Buchhändler in Agram, July 1817) ima sabrana djela Mme Cotin i neka djela J. N. Bouillya.

Katalog knjižare *Rudolf*[28] donosi u nekoliko rubrika naslove njemačkih knjiga francuskih autora i u posebnoj rubrici »Französische Bücher« (44 na broju) i »Französische Gebetbücher« (5). Neke su knjige

[24] Potpuni je naslov te prigodnice senjskog bogoslova ovaj: »Jeune Berger rempli d'Allegresse dedié à Monseigneur Monseigneur Jean Baptiste de JESICH EVEQUE des églises unies de Zeng et Modruss, Conseiller de S. Majesté I. R. A. pour le XXIV de Juin CIC IC CCCXXVIII par Philippe Jacques Quatternik, Etudiant en Théologie et Elève du Diocèse de Zeng. A Agram chez Francois Suppan«. Naslov zaprema 1. str. motto uzet iz psalma CL. na temu »que tout ce qui respire, loue le Seigneure, str. 2. a tekst pjesme str. 3. i 4., zajedno s dvjema različitim vinjetama na početku i na kraju teksta. Pjesma je očito rađena po uzorku, a 4. strofa je prilagođena: »Louons le Très-haut, voici le jour de naissance – De notre très-grand PASTEUR, rempli de clémence – JEAN BAPTISTE JESICH, dont la vertu divine – Montre à ses brebis une vénérable mine«. Lijep tisak F. Župana ima samo tri pogreške, od kojih dvije idu sigurno na račun autora (u 2. strofi: »inamoureux«, mjesto »enamouréa«).

[25] Tu pojavu ismijava I. Tkalac u karlovačkom »Pilgeru« 1844., gdje je pod naslovom »Briefe eines Vegetierenden« objelodanio niz dopisa iz Beča, gdje je bio na sveučilištu.

[26] Das deutsche Theatre in Zagreb 1780–1840 ... von Blanka Breyer, Zagreb, 1938. str. 93–129.

[27] U Pešti kod Hartlebena, u Požunu kod Belnaya. Ovaj posljednji je izdao g. 1805. Chateaubriandovu »Atala«.

[28] Verzeichnis der Bücher welche bey Franz Rudolf, Buchhändler in Agram, nächst der blutigen Brücken ... (bez dat., no kako su oglašene i knjige iz 1823., to je katalog štampan najranije te godine.)

dvojezične, jedna čak trojezična,[29] većinom bečkog izdanja. Najbrojnija su djela Mme de Genlis (dvadesetak knjiga), autorice odgojnih traktata i romana za mlade djevojke (1746–1830). Od *trajnijih djela nalazimo* ovdje »Corinne« gđe Staël i Chateaubriandov »Itinéraire de Paris à Jérusalem«. Velik je izbor francuskih udžbenika i rječnika njemačkih izdanja.

Obilniji je katalog knjižare *Hirschfeld*,[30] o čijoj djelatnosti nam zanimljive podatke pružaju Tkalčeve »Uspomene iz Hrvatske«. Rubrika »Französische Literatur« obuhvaća 100 brojeva, mahom bruxelleskih izdanja. Šta je u ono doba, kada nije postojala međunarodna zaštita autorskih prava, značilo za francuske pisce gusarsko nakladništvo u Bruxellesu, pokazuje nam jedno pismo H. de Balzaca njegovoj sestri Laure Surville, u kome se glasoviti romanopisac jada, što mora popustiti u svojim honorarnim zahtjevima, iz straha, da ne štampaju njegove knjige u Bruxellesu.[31] S druge strane valja dodati, da su bruxelleski nakladnici omogućili objavljivanje mnogih knjiga francuskih emigranata liberala i bonapartista.

Francuske knjige u Hirschfeldovu katalogu predstavljaju dosta dobar izbor. Iako su zastupani neizbježivi Paul de Kock – koji je u Županovoj njemačkoj reviji »Croatia« (1839–1842) glavni reprezentant francuske literature, osobito g. 1840. – i Eugène Sue, zastupani su također Lamartine, Hugo, Nodier, Musset, G. Sand i osobito Balzac. Ovaj posljednji s 9 svojih knjiga i jednom (»Le Foyer de l'Opéra«), koju je napisao u zajednici s Léon Gozlanom. Izbor je dosta šaren: jedno djelo nije Balzacovo, nego Zschockeovo: »Véronique ou la Béguine d'Aarau«, koje je prijevod Balzac g. 1828. štampao u svojoj tiskari[32]; tu je i mladenački roman »L'Israélite«, koji se u prvom izdanju g. 1822. zvao »Clotilde de Lusignan ou le Beau Juif«, a izašao je pod pseudonimom »lord R'Hoone« (anagram od Honoré). Ali zastupan je tu i jedan od najboljih Balzacovih romana »Un grand homme de province à Paris«. Među njemačkim prijevodima najbrojnije je zastupan P. de Kock, ali tu su i tri Hugoova romana.

Imbro Tkalac u svojim »Jugenderinnerungen aus Kroatien« opisuje, kako je na njega kao gimnazijalca djelovao dodir s Hirschfeldovom knjižarom, u kojoj su se mogle naći i mnoge u Austriji zabranjene knjige. Tkalac je naučio francuski kod kuće od majke rod. Stipić[33] i od odgo-

[29] To su La Rochefoucauldove maksime s francuskim, njemačkim i madarskim tekstom, Beč, 1808.

[30] Vollständiger Katalog der öffentlichen Leihbibliotek von Emil Hirschfeld, Buchhändler in Agram, Langegasse N. 284, Zagreb, 1842.

[31] Iz Pariza, u rujnu 1835.: »Comme j'ai peur qu'ils n'aillent imprimer en Belgique, je cède aux 10000 francs et à la nécessité« (H. de Balzac, Lettres à sa famille, 1809–1850, Albin Michel, Pariz, 1950).

[32] v. Maurice Bardèche, Balzac romancier, 1820–1835, Paris, Plon, 1940, str. 219.

[33] U kući roditelja Tkalčeve majke stanovao je francuski intendant De Contades, koji je njegovu majku bio zaprosio, ali roditelji nisu pristali, jer joj je tada bilo tek 12 godina. Od De Contadesa ostale su u kući mnoge francuske knjige, koje je Tkalac čitao kao dječak.

jiteljice Slovenke, a preko Hirschfelda je naručivao francuske knjige, među kojima i pariškog izdanja, čije je kataloge[34] tamo nalazio.

Karlovački knjižar Prettner začudo je malo oglašivao svoje zalihe knjiga, iako je »Der Pilger« bio njegov list. Ipak se i tu može naći nekoliko francuskih djela, u originalu ili prijevodu, i udžbenik »Lafoss der geschwinde Franzos«.[35]

Oglasi knjiga knjižare Župan donosili su knjige pariških izdanja, klasike u nakladi Didot frères, a od suvremenih pisaca osobito Bérangera.[36] Katalog J. J. *Prettnerove* posudionice knjiga iz g. 1855.[37] pokazuje među francuskim knjigama i među prijevodima neospornu dominaciju Alexandra Dumasa, od kojeg ima 55 prijevoda i 23 originalnih djela, daleko ispred samog P. de Kocka (21 prijevod i 13 franc. knjiga), E. Sueа (18+6), Georg Sanda (13+2), Balzaca (1+3) i Hugoa, koji je zastupan s dva francuska djela (drama »Cromwell« i putopis »Le Rhin«).

*
* *

Razmotrimo li utjecaj francuskog jezika i književnosti na *tadašnje hrvatske pisce*, vidjet ćemo, da je bio ekstenzivniji, nego što se to misli, iako o njegovoj dubini treba govoriti opreznije, jer sigurni podaci postoje samo za neke od njih. Prije svega nekoliko riječi o *Dubrovčanima.*

Ako izuzmemo one, koji se nikad nisu vratili u domovinu, pa prema tome ne mogu biti tipični za proučavanje francuskog utjecaja kod nas, treba ovdje spomenuti Bruerovićeve prijatelje Alethya i Altestija,[38] zatim Antuna Kaznačića, njegova sina Ivana Augusta, Kazalija, Orsata Pucića, koji je od 1850. stalno posjećivao Pariz, tako da je bio u najvećoj mjeri »Parižlija« od svih naših književnika iz polovice prošlog vijeka,[39] najzad Matiju Bana, koji je kasnije kao šef presbiroa srpske vlade napisao nekoliko francuskih brošura o istočnom pitanju.

Kod *gornjo-hrvatskih* pisaca ili intelektualaca također moramo izuzeti slučaj Đure grofa Draškovića, koji se odselio u Švicarsku.[40] Brojni su podaci o tome, kako su učili i šta su francuski čitali pojedini književnici preporodne i izapreporodne ere. Tako životopisac Tome *Blažeka* Antun

[34] Na pr. katalog Librairie européenne de Baudry.

[35] v. Der Pilger, 1845. II. br. 13 i 1847. II. br. 14.

[36] Tako je u »Jugoslavenskim Novinama« g. 1850. br. 7. oglašeno uz veoma visoku cijenu od 7 for. 48 kr. izdanje Bérangerovih »Oeuvres complètes«, koje je ilustrirao Grandville.

[37] Katalog der Leih-Bibliothek von J. J. Prettner, Buch- Kunst- und Musikalienhändler, Agram, 1855.

[38] Za Andriju Altestija (Altestića) veli O. Pucić u komentaru Bruerovićevim pjesmama (»Dubrovnik«, III.), da je »dosta pisao i franceski i naški«.

[39] v. Louis Leger, Souvenirs d'un slavophile, Pariz, str. 42.

[40] v. M. Breyer, Hrv. Revija 1928, 1–2, i R. Maixner, Annales de l'Institut Français de Zagreb, 20–23, str. 180–188.

Nemčić[41] veli, da je Blažek kao pravnik naučio g. 1833. francuski u Razvoru, imanju grofa Erdödyja, gdje je bio informator, da je »više toga« preveo od Bérangera, ali da je vjerojatno sam uništio te prijevode, jer je bio zakleti neprijatelj svih prijevoda. Za političko svoje pravilo Blažek je uzeo Voltaireovu maksimu »Rien de plus saint que les lois«.

Za *Nemčića* veli njegov životopisac Mirko Bogović[42] da je kao slušač prava za kratko vrijeme čitanjem upoznao osim domaće, latinske i njemačke književnosti i francusku. Ljubimci su mu od Francuza bili Voltaire i Rousseau, izreke kojih je kasnije stavljao kao motto svojim pjesmama. Treći iz toga kola, Mirko *Bogović* također je znao francuski i bio osobiti poklonik Bérangera.[43]

Ivan *Mažuranić* učio je »veoma marljivo« francuski u Zagrebu kao đak I. godišta filozofije (1833), »kako svjedoče njegove bilješke iz pisaca francuskih«.[44] Janko *Drašković* znao je zacijelo francuski još kao austrijski oficir koncem 18. st. G. 1808. bio je nekoliko tjedana u Parizu, i to je putovanje kasnije postalo predmetom čitavih legenda, koje su se dugo povlačile prikazima njegovih biografa, počevši od Kukuljevića.[45] Za vrijeme francuske uprave bio je sprijateljen s generalom Carra Saint-Cyr, s kojim se je i nakon njegova odlaska iz Karlovca dopisivao na francuskom jeziku. U svojoj knjižnici imao je mnoga francuska djela, od kojih su neka označena tiskanim ex-librisom. Isto vrijedi za biblioteku Ambroza *Vranicana*.[46] Za Dragojla *Kušlana* može se reći da njegovi novinski članci svjedoče o poznavanju francuske književnosti. Kušlan je među ostalim citirao Volneya, čije je klasično djelo »Les Ruines ou Méditations sur les Révolutions des Empires« bilo u njegovoj knjižnici.[47] Stanko *Vraz* je francuski naučio u Grazu kao student, a usavršavao se i dalje u Zagrebu, osobito u društvu s *Vukotinovićem*.[48]

[41] U predgovoru knjizi »Političke pjesme pokojnoga T. Blažeka«, izdao A. Nemčić, Zagreb, 1848. – Čitav taj odnos prema Francuskoj ilirskih i poslijeilirskih književnika, uključivši A. Šenoe i njegovih suvremenika, obradio je A. Barac u nizu studija u »Annales de l'Institut Français de Zagreb«. V. osobito njegov članak »La culture littéraire des écrivains croates avant Šenoa« (ibid. 1941, br. 16–17).

[42] U predgovoru knjizi »Pjesme A. Nemčića«, izdao M. Bogović, Zagreb, 1851.

[43] Cijela njegova zbirka pjesama »Domorodni glasi« (Rijeka, 1848.) odiše bérangerovskim poletom. M. Šrepel, u uvodu u treći svezak Bogovićevih »Pjesničkih djela« (str. XVIII), veli, da je Bogović »mnogu pjesmu po načinu slavnog francuskog chansonniera udesio i za pjevanje«.

[44] V. T. Smičiklas u »Spomen-knjizi Matice Hrvatske«, Zagreb, 1892, str. 102.

[45] V. T. Matić, »Vjesnik Hrvatskog Zemaljskog Arhiva«, 1914, str. 236–265, R. Maixner, Annales de l'Institut Français de Zagreb, 1938, siječanj–ožujak, i F. Fancev, »Savremenik«, 1938, ožujak.

[46] Sveučilišna knjižnica u Zagrebu ima lijepo izdanje pisama kneza de Ligne: »Nouveau recueil de lettres du Feld-Maréchal prince de Ligne«, Weimar–Beč, 1812, s ex-librisom »Ex libris d'A. Vranyczany«.

[47] Danas u knjižnici Jug. akademije, zajedno s ostalim vrijednim francuskim knjigama, osobito 18. st., koje su bile Kušlanovo vlasništvo. – O Kušlanovim vezama s C. Robertom v. Građa 19.

[48] v. R. Maixner, Neobjelodanjeni Vrazovi članci i dokumenti, Građa. 20.

Utješenović se francuski učio na Rijeci, gdje je kao 18 godišnji mladić *bio namješten kod financijskog ravnateljstva.*[49] I *on je prevodio* Bérangera.

Njegovo je znanje francuskog jezika moralo biti prilično; jer se držalo, da bi on mogao prevoditi i na francuski, kao što to dokazuje ulomak iz pisma B. Šuleka A. T. Brliću u Pariz, 10. II. 1849.: »Što pisaste o Telekyu probudilo je ovdě pozornost; zato Vas molim, da mi čas prie pošaljete njegovu brošuru. Ivan Mažuranić je obećao, da će ju oprovàrći, i Utěšinović da će ju na francezki jezik prevesti, pa ćemo Vam ju poslati i s novci, da ju date štampati« (pismo u arhivu Brlić u Brodu).

Ivan *Perkovac,* koji je kasnije pomalo prevodio s francuskog i izvan svojih novinarskih potreba,[50] ostavio je u rukopisu prijevod brošure iz francuskoga pod naslovom: »Nepovriedivost ugovora reklamirana (t. j. tražena) hrvatskim narodom«.[51] Perkovac kao i *Jurković* (o kome će kasnije biti više govora) učio je francuski privatno u zagrebačkom sjemeništu, četrdesetih godina. Josip *Miškatović,* koji je tada također bio sjemeništarac, veli u svom nekrologu Perkovcu: »Osim propisanih nauka pritisnuše (pitomci) učiti slavenske, francuski, talijanski jezik. Ustrojiše sebi posebnu knjižnicu, u kojoj djela sv. Augustina, Cyrilla, Massillona, Bossueta, Lacordairea i t. d. stojahu uz Dantea, Voltairea, Rousseaua, Kolara ...«.[52]

Takvi se podaci o poznavanju francuskog jezika mogu naći i za druge preporodne književnike, a slične prilike vrijede i za književnike druge polovice 19. st.[53] Potanje ćemo se osvrnuti samo još na ono, što o svojoj lektiri iznosi *Tkalac* u »Jugenderinnerungen«. U pregledu knjiga, koje je čitao između 1837. i 1842., to jest prije odlaska na sveučilište u Beč, Tkalac među ostalim navodi Voltaira, Molièrea, Lafontainea, Labruyèrea, Brillat-Savarina (!), P. L. Courriera, V. Hugoa, Barthélemya, Désobrya, V. Cousina, Benjamin Constanta, Montesquieua i »bezbroj dobrih, osobito francuskih i engleskih romana«.[54] Na drugom mjestu opisuje, kako je na nj kao dječaka djelovao Voltaireov »Essai sur les moeurs et l'esprit des nations« i Bayleov »Dictionnaire historique et critique«. Tkalac veli, da je obrazovanje, koje je sam stekao, imalo svoj korijen osobito u kulturi 18. stoljeća. Živo je želio poći na studije u Berlin i u

[49] v. B. Šulek, O. Utješenović-Ostrožinski, Vienac, 1884, br. 14 i dr. O. Aranicki: O. U.-O., Zagreb, 1933.

[50] Preveo je Allan Kardecovu brošuru o spiritizmu, koju je izdao Preradović.

[51] v. Ivan Zahar, Književna ostavština I. Perkovca, Vienac 1871, br. 49.

[52] »Vienac« 1871, br. 23–24.

[53] Spomenut ćemo jedan slučaj, jer je dosta nepoznat i jer se radi o mladiću, koji je prerano umro, da bi mogao iskoristiti stečeno znanje. To je Josip Šlintner, sin varaždinskog liječnika, rod. 1852. umro 1868. od sušice. On je naučio francuski u plemićkom konviktu u Zagrebu, kamo je došao 1865. S učiteljem je čitao Micheletovu povijest francuske revolucije. Čitanjem je proširio svoje poznavanje francuske književnosti, a spremao se studirati pravo u Beču, Parizu i u Švicarskoj. U rukopisu je ostavio prijevod Hugoove »Lukrecije Borgia«, nekoliko Lafontaineovih basana i Rousseauova »Contrat social« (v. Milan Podbielski, Josip Šlintner, u zabavniku hrv. omladine »Velebit«, g. 1874.).

Pariz na Collège de France, »gdje je upravo tada s najvećim učenjacima predavao i Mickiewicz«.[55] Iako je Tkalac došao u Pariz, tek pošto je koncem 1863. pošao u emigraciju, ipak je ta njegova čežnja za Parizom značajna, a može se reći, da su je u ono doba dijelili i drugi hrvatski intelektualci. Mirko *Bogović* htio je otputovati u Francusku, u kolovozu 1842. Zabilježio je to u predgovoru Nemčićevim pjesmama. Nemčić mu je koncem srpnja 1842. opisao svoj put u Rogatec i dodao: »nu za tebe, koj će se za mala na elizejskom polju u Franczkoj sprohadjati, za tebe je sve to – ništa«. O istoj je temi spjevao pjesmu »S Bogom! Mom pobratimu Mirku Bogoviću«: »Zato putuj! nu iz usti od hiljade – Kad zaslušaš grom od *marseillade* – Koji pokraj *Seine* zvuče – Misli tada, da i kod Hèrvatjana, – Čut slobode još nie ukopana, – Već da za nju sèrce tuče«.[56] I sam *Nemčić* bavio se mišlju da otputuje u Francusku i da to putovanje opiše u III. i IV. dijelu »Putositnica«.[57]

Uz oba ta neostvarena putovanja u Pariz treba spomenuti ona, koja su se ostvarila. Ovamo spada put dr. Miroslava *Dražića*, koji je g. 1847. u društvu s jednim liječnikom iz Beča pošao u Pariz preko Švicarske, a vratio se preko Belgije i Njemačke. Dražić je taj svoj put opisao u njemačkoj knjizi »Reise von Wien durch die Schweiz nach Paris, durch Belgien und Deutschland zurück, 455 Meilen in 50 Tagen, mit 116 fl. 32 C. M. Reisekosten« (Beč, 1847). U Francusku je ušao iz Švicarske pješke, preko Nyona. Pariz, gdje se zadržao 12 dana, opisao je naravno uz pomoć nekog njemačkog priručnika, a poređujući ga s Bečom, ostao je zadivljen.[58] Dražić je po povratku u domovinu bio poznat kao liječnik[59] i organizator diletantskih predstava u Karlovcu. Kratak, ali dojmovima bogat, bio je put u Pariz Avelina *Čepulića*[60] (1853), dr. Josipa *Vranjicana*, urednika »Nevena« g. 1858., koji je posjetio i opisao pariško izložbu g. 1855. (»Sveobće izložbe za obrtnost i ratarstvo«, Karlovac 1862.), te Ljudevita *Vukotinovića* (1860). Duljim boravkom u Parizu mogao se koristiti od tadašnjih hrvatskih intelektualaca jedino Andrija Torkvat *Brlić* (1848–49 i 1850), o čemu će kasnije biti više govora.

[54] op. cit. 231–233.

[55] op. cit. str. 358.

[56] Pěsme A. Nemčića, str. 79.

[57] v. M. Šrepel, uvod u Izabrana djela A. Nemčića.

[58] »Paris ist eine grossartige Stadt, so dass man in Paris kaum denken kann, dass Wien existiert; solche Gassen als Kohlmarkt und Graben, hat Paris paar hundert« (op. cit. str. 50).

[59] v. Hrvatska enciklopedija, sv. 5.

[60] Čepulić je bio u Francuskoj desetak dana, od toga osam u Parizu, lipnja 1853. Otputovao je iz Bakra preko Trsta, Venecije, Turina, Lyona i Dijona, a vratio se preko Strasbourga, Münchena i Beča. Svoj je put opisao u »Nevenu« 1853, br. 31, pod naslovom »Putni pabirci, ulomci iz pisma a-e-a«. Pismo je datirano iz Varaždina, gdje je Č. tada bio sudac. Njegovi su dojmovi stečeni pješačenjem po pariškim ulicama, od jutra do mraka: »Na kratko ću ti kazati: veličanstvo, umětnost, ukus i sjajnost je ovdě u izobilju prosipana«. Kao i Dražić i poslije njega Vukotinović, Čepulić poređuje Pariz s Bečom i zaključuje poredbu u prilog Pariza te uopće pretpostavlja Francuze Nijemcima.

Kontakti s francuskim jezikom, francuskom knjigom i francuskom zemljom postojali su dakle u najraznovrsnijim oblicima. Vidimo, da ih je bilo čak i u ono u nepokretnosti stabilizirano doba restauracije, da je francuski utjecaj prodirao k nama i pod Metternichovim policajnim režimom, jer se ovaj nije borio protiv francuskog jezika i francuske mode, nego protiv prevratnih ideja.

Treba sada da razgledamo, kako se taj utjecaj odrazio na *prevođenje* s francuskoga. Samo zbog potpunosti spomenut ćemo ovdje fragmenat hrvatskog prijevoda u stihovima Voltaireova epa (»vitezopevanje«) »La Henriade«, koji F. Fancev stavlja u g. 1826., i od kojeg je objelodanio dio uvoda u »Građi« br. 12. Kao »pesmeni« prijevod on ne spada u okvir našeg razmatranja, ali je njegova pojava simptomatična s idejnog gledišta, jer je taj Voltaireov ep, koji se zalaže za vjersku snošljivost, preveo župnik Franjo Strehe.[61] No analiza tog prijevoda i njegova odnosa prema originalu zaslužila bi da bude predmet posebnog proučavanja.

Također, *samo zbog potpunijeg prikaza milieua*, treba ovdje spomenuti Kristijanovićeve prijevode djela belgijskog isusovca španjolskog podrijetla Alphonse Antoine de Sarasa (1618–1667). Njegov »Ars semper gaudendi«, preveden na francuski (»L'Art de se tranquilliser dans les événements de la vie, 1752), preveo je Ignjat Kristijanović (Kristian) i objavio g. 1826. u Varaždinu kod Sangille, pod naslovom »Način vu vseh življenja događajih vsigdar zadovoljnomu biti«. Isti je pisac također preveo i štampao kod Župana u Zagrebu g. 1831. »Kerstjanski navuk za francuske biskupe«, ali obje su knjige prevedene s njemačkoga, druga možda i s latinskoga (»vu nemški i diački jezik prenešen, sada vu horvatski obernjen«).[62]

[61] Zanimljivo je, da je mađarski prijevod »Henriade« iz g. 1786. također djelo svećenika, ali ne katoličkog već protestantskog, Jos. Petzelija (v. Brunot, op. cit. t. VIII. str. 21).

[62] v. I. Kukuljević, Prinesci za povjest književnosti hrvatske, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. XII, 1875, str. 56–60.

J. ŠPORER

Prvi hrvatski štampani prijevod u 19. st. iz francuske beletristike je d'Arnaudova pripovijest »*Almanzi*«, koju je, bez imena autora, objelodanio Đuro Matija *Šporer* u »Almanaku ilirskom« g. 1823.[1] Prijevod je rađen prema francuskom originalu i njemačkom prijevodu,[2] pa stoga nije baš podesan, da posluži kao mjerilo Šporerova poznavanja francuskog jezika. No važnije je značenje tog prijevoda za poznavanje književnog ukusa tadašnje hrvatske inteligencije, kao putokaz, šta se je iz francuske književnosti u ono doba kod nas čitalo i prevodilo. Uz to

Šporerov prijevod ima naravno svoje značenje za oblikovanje hrvatskog književnog jezika, ali nas ta njegova strana ovdje toliko ne zanima.

François-Thomas-Marie *Baculard d'Arnaud* je rođen u Parizu 18. IX. 1718. a umro, također u Parizu, 8. XI. 1805. Od rane je mladosti izašao na glas svojim satirama, pa ga je sam Voltaire preporučio pruskom kralju Fridrihu, koji ga je 1748. imenovao svojim književnim dopisnikom, a dvije godine kasnije ga pozvao u Berlin. No kad je Voltaire došao u prusku prijestolnicu, Arnaud je doskora navukao na sebe njegovu mržnju. Pruski kralj, koji je i sam bio stihotvorac, suprotstavio je naime, u jednom času svađe s Voltaireom, mladog Arnauda »francuskom Apolonu, koji se približava svome padu«, dodavši: »Tako suton lijepa dana obećaje još ljepšu zoru«. Arnaud je poslije toga otišao u Dresden, pa u Pariz, gdje je razvio velik pripovjedački rad. čime je doduše obogatio knjižare, ali je sam ostao u bijedi. Popis Arnaudovih djela ispunjava 6 strana kataloga štampanih djela pariške Narodne knjižnice.[3] Glavne su zbirke njegovih novela »Les épreuves du sentiment«, »Nouvelles historiques« i »Délassements de l'homme sensible«.

Cilj i osobitost svoga pisanja označio je Arnaud u predgovoru svojih »Nouvelles historiques« ovako: »Ista ona svrha, koju sam imao pred očima u mojim »Kušnjama osjećaja«, vodi me u ovoj novoj zbirci: nemam drugog cilja nego podržavati onu ljubav čovječnosti, koja je temelj svakoj kreposti; pobijam strasti strastima. Moja je namjera osobito da pokažem omladini pouke, koje bi joj se svidjele i mogle joj pružiti, da tako kažem, tečaj morala, lišen one suhoparnosti i pedanterije, što šire dosadu i odvratnost prema najkorisnijim poukama«. »Je ne veux qu'attendrir, et pouvoir être utile en attendrissant«, veli on na istome mjestu.

Arnaudove novele, koje su stajale pod utjecajem engleskog moralizatorskog romana i J. J. Rousseaua, imale su kod suvremenika velik uspjeh. Tu je njihovu popularnost okarakterizirao pisac Arnaudova životopisa u »Nouvelle biographie universelle« (Pariz 1852, Didot, t. III.) ovako: »Les nombreux volumes qu'il publia eurent un succès de larmes dans les boutiques, dans les provinces et dans les colonies«. Pa ipak je sam J. J. Rousseau, veliki majstor francuskog ganutljivo-moralizatorskog romana 18. stoljeća, rekao: »M. Arnaud écrit avec son coeur«.

No ukus publike promijenio se, i kad je Arnaud umro, bio je već zaboravljen. Obnovljena je donekle uspomena na njegove tragedije, kojih je u svemu napisao četiri, ali je samo jedna bila prikazivana: »Les amants malheureux ou le comte de Comminge«. Jedan francuski književni historik[4] otkrio je u tim tmurnostravičnim komadima preteču jednog genrca, koji se u francuskom kazalištu do danas održao.

Značajno je, da je taj predstavnik francuskog sentimentalnog romana 18. stoljeća bio u Hrvatskoj smatran »modernim« nekoliko decenija, pošto su u Francuskoj njegova djela prešla u duboki zaborav. Na prvi pogled neobična, ta pojava postaje razumljivija, ako se uzme u obzir zakašnjenje, do kojeg je redovno dolazilo zbog njemačke transmisije zapadnjačkih književnih strujanja. Dvije godine prije Šporerova prijevoda

izašao je u Hrvatskoj njemački prijevod Arnaudove pripovijesti »Julie ou l'heureux repentir, anecdote historique«. Prevodilac je ravnatelj varaždinske gimnazije Josip Pasztory.[5] Treba također dodati, da je interes za te ganutljive i moralizatorske pripovijesti vladao kod nas još oko polovice 19. stoljeća. U katalogu Hirschfeldove posudbene knjižnice iz 1842. nalazimo pet Arnaudovih djela, a u onom Prettnerove knjižare u Zagrebu iz 1855. šest. Primjerak »Nouvelles historiques« (Maestricht, 1782), što se danas nalazi u Sveuč. knjižnici ima »Ex libris J. C. Draskovich. In Bib. Zagr. Anno 1826«, dok se kasnije nalazio u knjižnici zagrebačke čitaonice. A Mirko Bogović imao je u svojoj biblioteci pet Arnaudovih pripovijesti, zajedno uvezanih, u francuskom izdanju iz Frankfurta g. 1768.[6]

Vidjeli smo, da je Šporer prevodio prema francuskom originalu i njemačkom prijevodu, možda zajedno objelodanjenim, kako su to tada radili mnogi njemački nakladnici, izdajući francuski tekst paralelno s prijevodom.[7] Ali kako se danas u zagrebačkim knjižnicama nalazi samo talijanski prijevod »Almanzia«,[8] možemo se tek ograničiti na neke općenite primjedbe o načinu Šporerova prevođenja.

Šporerovo znanje francuskog jezika nije bilo znatno, kao što smo to vidjeli analizom njegova mnogo kasnijeg prijevoda Racineove »Fedre«.[9] Arnaudov je tekst Šporer donekle skratio, osobito prema kraju (str. 99 i 100) i sažeo rasplet u nekoliko lapidarnih rečenica, u kojima nema onih ganutljivih zazivanja, praćenih šumom uskličnika, koje ima talijanski prijevod. Na tu je preradu već upozorio F. Ilešić,[10] ali da se točno utvrdi Šporerov udio u tom skraćivanju, valjalo bi znati, da li nije tako bio preudešen već njemački prijevod, kojim se on služio. Osim toga bilo je i na francuskom jeziku izdanja, objelodanjenih u samoj Francuskoj ili u inozemstvu, koja Arnaud nije priznavao kao svoja.[11]

Što se jezika tiče, prijevod »Almanzia« sadržava već neke od onih mana, zbog kojih Šporer nije ni kasnije imao uspjeha kao hrvatski pisac, unatoč njegove marljivosti i plodnosti. Neobično je na primjer, da on Ossemontovu prijatelju Frémicourtu daje naslov »serdar« (u tal. prijevodu »cavaliere«), da za »mrziti« upotrebljava »oduriti« i »odurjavati« (str. 59) i t. d. Iako je Šporer nakon svoje promocije za doktora medicine (u Beču 1819) pa do 1830. g. (kada je došao u Celovac) služio u hrvatskim krajevima (Karlovac, Bakar, Rijeka, Split), on je svoj književni jezik ipak volio sastavljati prema rječnicima, nego prema živom govoru. Najviše se služio Stullijevim rječnikom, koji doista ima »odurjavati« (ne »oduriti«) = »abhorrire, abhorrere«. Ali riječ »serdar« Stulli prevodi sa »sergente«, a to Frémicourt prema položaju, koji zauzima u Arnaudovoj pripovijesti, nije mogao biti.

Na prvi je pogled zagonetno, zašto Šporer dosljedno izobličava naslov romana i ime glavne osobe »Almanzi« u »Almanzai«. Držimo, da ga je na to navelo ono izdanje njemačkog prijevoda, koje nalazimo u katalogu Hirschfeldove posudbene knjižnice iz 1842.: »Arnoud's (sic!) Erzählungen. Aus dem Franz. von Meissner ... 2. Band. Leipzig. Salisbury-Germeuil-*Almanzai*«.

Šporer se doduše ispričao zbog velikog broja štamparskih pogrešaka u »Almanahu«: »Radi prikratkog vrimena, shtionik prevridni, nekoje zablude, vu otoj knjizi oprostiti dostojao bude«. Ali ta promjena imena nije plod tiskarske pogreške, već je provedena sustavno, ne samo u nominativu, nego i u ostalim padežima.

[1] Almanah ilirski za godinu 1823. S razlicsnima pjesmama i pripovjestima, za prudnost i ugodnost sloxen, i na svjetlo znoshen od Jure Maticha. U Karlovcu gornjem. vu utishtenici Pretnerovoj.

[2] U predgovoru se veli: »Pripovjest Almanzai prenosio jesam od francuzkog i nimacskog jezika. u kojima oboicam na svetlo stupila jest, mislechi, s ugodnostjom i chutljivostjom velikom, koju zderxuje, xelni jedan poklon zemljacim mojim uesiniti.«

[3] Catalogue général ... t. IV, Pariz, 1900.

[4] B. de la Ville d'Hervé, F. T. B. d'Arnaud, son théâtre et ses théories dramatiques, Pariz, 1920.

[5] Neuer Beytrag zur angenehmen und nützlichen Unterhaltung für alle Stände. Von Joseph Pászthory, Director. Verlegt auf Kosten des Varasdiner Gymnasiums. Varasdin 1821. Juliens Reue. Eine französische Geschichte von Herrn D'Arnaud. Frey übersetzt von J. P. D. (str. 1–44).

[6] Sada u knjižnici Jug. akademije.

[7] Kao primjer spominjemo francusko-njemačko izdanje Voltairea, Beč, 1810. Schrämbl.

[8] Opere del signor D'Arnaud, Prove del Sentimento, del signor d'Arnaud. In Venezia, coi tipi di Giuseppe Molinari, 1819. t. IX. str. 114–207 D'Almanzi ossia la Vittima degli errori ...

[9] V. Grada, 17.

[10] Rad, 218, str. 192.

[11] V. Quérard. La France littéraire ou Dictionnaire bibliographique. Pariz. 1827. v. I.

PETAR PRERADOVIĆ

Među prevodiocima francuske proze treba spomenuti i pjesnika Petra Preradovića, koji je g. 1845. u »Zori dalmatinskoj«, objelodanio pod naslovom »Jezik slavjanski« ulomak iz govora, što ga je francuski ministar prosvjete i poznati spiritualistički filozof Victor Cousin održao »vèrhu utemeljenja stolice slavjanskog jezika i knjixestva na kolegiu franceskom«. Taj je govor održan 20. IV. 1840. u francuskoj zastupničkoj komori (»sědnici poklisarskoj«), prigodom debate o osnivanju katedre za slavenske jezike i književnosti na Collège de France. Kako je poznato, za osnutak te katedre mnogo se zauzimao Antun Sorgo-Sorkočević, posljednji predstavnik dubrovačke republike i prevodilac fragmenata iz »Osmana« na francuski, koji je stalno živio u Parizu, do svoje smrti.[1] Potvrdu o toj Sorkočevićevoj ulozi daje nam Medo Pucić,[2] ali je ona bila poznata već i za ilirskog preporoda. Odjek te Sorkočevićeve akcije nalazi se već u Gajevim »Novinama« g. 1840. br. 1, gdje se veli, da »Revue Slave«, koja sad izlazi u Parizu, također traži osnutak slavenske katedre. A u Gajevoj ostavštini nalazi se njemačko pismo urednika te revije, poljskog emigranta dr. H. Bońkowskoga, od 12. XII.

1839., koji među ostalim piše: »Herr Graf von Sorgo aus Dubrovnik lässt Sie herzlich grüssen«.[3] Prvi profesor na toj katedri bio je, kao što je poznato, poljski pjesnik Adam Mickiewicz.

Preradović je, kao što sam spominje, preveo Cousinov govor iz »Journal des Débats«, od 20. IV. 1840. i popratio ga ovom bilješkom: »Ovaj govor očituje dvě istine: 1. Da se inostranci poćimlju brinuti o Slavjanima i to ne s malom vaxnostju, utemeljavajuch stolice njihovim jezicima i knjixestvima. 2. U kakvu neznanost inostranci zablude, i dan današnji, kad samo pisnu o slavjanskim stvarma. Čitatelj nachi che ovdě dosti pogrěšakah proti dogodovštine, zemljopisu i statistiki i mochi che se sam o toj istini uvěriti.«

Svrha, koju je htio postići, bila je dakle općenite prirode. Nije teško pogoditi, da Preradović nije u to doba baš mnogo znao o razvitku slavistike u Francuskoj, jer bi to inače u toj bilješci bio dodao.

Pa ipak, zagrebačka je »Danica« točno pet godina prije, u svom br. 16. od 18. IV. 1840. zabilježila, prema poznanjskom »Tygodniku literatskom«, a ovaj je to uzeo iz Boňkowskoga »Revue Slave«, – da je Sorgo dao (bit će ministru prosvjete Cousinu) »jedan sastavak o utemeljenju u Parizu katedre jezikah slavenskih«. No vjerojatno to g. 1845. Preradoviću nije više bilo poznato.

A odgovor na pitanje, zašto se Preradović upravo g. 1845. odlučio prevesti taj govor, koji je imao neko značenje samo u toku akcije za osnutak slavenske katedre, a ne više, kada je ta katedra već funkcionirala, lako je naći u činjenici, da je te godine Preradović zajedno s dr. Ivanom Augustom Kaznačićem uređivao »Zoru dalmatinsku« i da mu je neprestano nedostajalo gradiva. Njegova pisma iz Zadra iz tog vremena Kukuljeviću (21. II.) i osobito Kaznačiću (25. IV. i 17. XI.), koji se upravo nalazio u Dubrovniku, jasno pokazuju, u kakvoj se neprilici Preradović nalazio zbog nestašice članaka, kojima bi ispunio »Zoru«.[4]

Moguće je napokon, da je Preradović u svom izboru Cousinova govora bio potaknut onim, što je o slavenskoj katedri u Parizu napisao splitski podarciđakon Ivan Kapor, u svojoj knjizi »Della lingua illirica«, koja je godinu dana prije izašla u Splitu.[5] Kapor je u predgovoru napisao: » ... cogliendo un certo conforto nel considerare che all'estero ancora si fa molto caso della nostra lingua: mentre non ha guari lessi nei publici fogli, che ultimamente dalla Camera dei Deputati di Parigi il Ministero del pubblico insegnamento presentò una legge, perchè al Collegio di Francia sia fondata una Cattedra di Lingua e Letteratura Slava«.

Preradovićevo poznavanje francuskog jezika odgovaralo je prosječnom znanju austrijskih časnika onog doba. A poznato je, da je francuski u početku prošlog vijeka igrao znatnu ulogu u stručnoj i općoj izobrazbi austrijskih oficira u školama u Wiener-Neustadtu i u Beču.[6] Uza sve to u Preradovićevim se djelima njegovo poznavanje francuskog jezika slabo odrazuje. U njegovoj ostavštini, u arhivu Jugoslavenske akademije, nalazi se nekoliko ispisa (Chant des femmes en Illyrie, Chant

Monténegrin. To su ulomci iz III. č. 1. i 8. pr. opere Belgijanca Limnandera »Les Monténégrins«, na libretto Gérard de Nervala iz g. 1849). Treba tu i spomenuti Preradovićevu brigu za prijevod knjižice francuskog spiritista Allan Kardeca »Le Spiritisme à sa plus simple expression« = Kratak nacrt o duhovih i njihovih priobćivanjih ... Preveo jedan privrženik duhoslovlja«[7] (Zagreb, 1865). S Kardecom bio je Preradović u pismenoj vezi, konsultirajući ga u pitanjima spiritizma. Nedatirani koncept jednog njegovog francuskog pisma iz Temišvara nalazi se u ostavštini, a iz njega se može razabrati, da Preradović nije bio kadar francuski pisati bez tuđe pomoći. I doista, iz pisma, koje je istodobno pisao svojoj zaručnici Emi Regner. 28. XII. 1862., vidi se, da mu je pismo Kardecu popravio njegov učitelj engleskog (i kasnije francuskog) u Temišvaru. U to je doba Preradović obnavljao svoje znanje francuskog jezika, ali spiritizam ga je u tolikoj mjeri zaokupljao, da nije isključeno, da ga je upravo spiritizam nagnao na to ponovno bavljenje francuskim jezikom, da bi tako bolje mogao pratiti spiritističku literaturu, osobito »Revue spirite«, na koju je bio pretplaćen.

[1] V. Annales de l'Institut Français de Zagreb, 1938, br. 5–6, str. 247.

[2] U »Dubrovniku«, sv. III. Zagreb, 1852, u bilješci Bruerovićevoj »Kolendi«, veli Fučić: »Njemu (Sorkočeviću) su najviše Slavjani dàržani zahvaliti ako se je podigla tamo (u Parizu) stolica jezika i književnosti slavjanske, a kazivaše mi današnji profesor te katedre Cyprien Robert kad ga posětih godine 1850. u Parigju, da se je vojvoda Sěrković [= Sorkočević] i sam davao za profesora, i da je tiem najviše odlučio Franceze da ustanove tu stolicu, jer im se stopèrv tada činila od velike važnosti kad su viděli takvog čovčka da hoće, da ju sam preuzme.«

[3] V. »Građa« VI. str. 27–29. V. također N. Prihić, Les Illyriens et la chaire de littérature slave au Collège de France. Annales de l'Institut Français de Zagreb, br. 14–15.

[4] V. Građa I, str. 112–117.

[5] Della lingua illirica di Don Giovanni Capor, Spalato, coi tipi Oliveti e Comp. 1844. Dimostrazione dell'antichità e continuazione della lingua illirica poscia detta slavonica in Dalmazia dedotta dei piu accreditati scrittori.

[6] General Neustädter u svojim francuski pisanim uspomenama (izdanje Franc. Instituta u Zagrebu, 1940. sv. I. str. 285) spominje, da je na čelu inženjerske akademije i kasnije Theresianuma u Beču bio francuski emigrant Bec-à-Duc, Napoleonov sudrug iz vojne škole u Brienneu, koji je nakon 1809. promijenio svoje ime u Herzogenberg. – Poznato je također, da je stručni jezik austrijske vojske bio u to doba sasvim prožet francuskim utjecajem (V. analizu austrijskog vježbovnika iz 1749. kod F. Brunot, op. cit. sv. VIII. Appendice, Le français et l'art militaire).

[7] Prema svjedočanstvu Šuleka nije međutim Preradović sam preveo tu brošuru, nego je to na njegovu želju učinio Perkovac (v. B. Šulek: »Spiritismus«, Vienac, 1884. br. 11, bilješka).

PRIJEVODI LAMARTINEA: M. ŠANTIĆ I A. T. BRLIĆ

G. 1845. pojavilo se u hrvatskoj prevodnoj literaturi ime Alphonsea de Lamartinea. Kao lirski pjesnik Lamartine je tada kod nas bio slabo poznat. Jednu je njegovu pjesmu (Le Papillon«) preveo, također 1845., I. A. Kaznačić u 3. broju »Zore dalmatinske« (koju je tada uređivao), pod naslovom »Ljepir«. Popularnost Bérangera tada je potpuno kod

nas zasjenjivala slavu Lamartinea, kao i ostalih velikih francuskih pjesnika onog doba.

Djelce u prozi, o kojem ovdje želimo govoriti, jest Lamartinov govor o građanskim dužnostima župnika,[1] koji je splitski arheolog dr. F. Carrara preveo na talijanski, a školski nadzornik zadarske nadbiskupije kanonik Mate Šantić na hrvatski. Ovoj je knjižici naslov »Il Curato di A. de Lamartine. Traduzione del prof. dr. F. Carrara. Spalato. Della Tipografia Oliveti e comp. 1845. – Xupnik. Razgovor gosp. A. de Lamartine prinesen iz francuskoga od uçit. nauç. F. Karrara u talianski a poka u naški od arcixakna g. Mate Santicha. Pervi prevod iliricki. U Splitu. Iz utiskarnice Oliveti i druxb. 1845.« Na prednjoj je strani korica naslov talijanski, a na stražnjoj hrvatski. Tekst je paralelan, ali počinje s talijanskim. Ispred hrvatskog je teksta iz pera hrvatskog prevodioca »Opomena Štiocu«, koja glasi: »Ovi mali neprocinjeni porodjaj knjixestva francuskoga, koga izvede dalmatincem Gosp. Naucitelj Frano Karrara Splitjanin, najdo podoban privesti u naš jezik na znanje i korist naših Popah slovinskih zada po podpunom poznanju svoga naredjenja uvistese i izpunjati bolje svoje duxnosti, i neumetati se u stvari vrimenite, koje nemaju ikakva zarezaja stvarma duhovnim«.

Mato Šantić nije imao izravnih dodira s francuskom književnošću ni kao pisac ni kao čitalac. On je didaktičko-moralizatorski pisac, koji je u »Zori dalmatinskoj« objavljivao razgovore o poljodjelstvu za dalmatinske težake.[2] Kukuljević spominje u svojoj »Bibliografiji«, da je Šantić bio redovni prevodilac raspisa i oglasa pokrajinske vlade. Njegov je dakle udio u prevođenju francuske proze indirektan i ograničen.

Sasvim drugačije stoji stvar s *Andrijom Torkvatom Brlićem.* On se za Lamartinea najprije bio zainteresirao zbog njegova putopisa po Srbiji, ali nakon svog prvog putovanja u Pariz, do kojeg je došlo iz političkih pobuda, Brlić je znatno produbio i proširio svoje znanje francuskog i interes za Francusku uopće.[3] Dok su putovanja u Francusku Mirka Bogovića i A. Nemčića ostala samo u projektu,[4] A. T. Brlić je dugo i korisno boravio u Francuskoj, pa je njegov slučaj za tadašnje hrvatske prilike gotovo izniman.[5] Lamartine je Brlića privukao kao putopisac, ali još više ga je zainteresirao kao političar, član provizorne vlade g. 1848. i sjajan govornik. U Parizu je Brlić 16. III. 1849. pokušao posjetiti Lamartinea. U svom dnevniku zabilježio je toga dana: »K Lamartinu odnesoh Pavišića knjige; al on u Bourgetu, već dulje vremena i još će koji dan ostat ond.«[6] Pavišić (Ljudevit), rodom iz Makarske, bio je zajedno s Brlićem u bečkom Frintaneju. Po svršenoj bogosloviji postao je profesorom talijanskog jezika na diplomatskoj (orijentalnoj) akademiji u Beču. Pavišić je bio preveo na talijanski Lamartineov pjesmotvor »Sokratova smrt« (La mort de Socrate) iz zbirke »Nouvelles Méditations poétiques« (1823) i izdao ga 1849. u Padovi pod naslovom »La morte di Socrate«.[7] Primjerke te knjige odnio je Brlić Lamartineu.

Odmah po svom ponovnom dolasku u Pariz 11. VI. g. 1850. Brlić je obnovio svoj pokušaj, da Lamartinea lično upozna, no pošto ga nije našao, svratio se 15. VI. opet k njemu. Pjesnika i tada nije našao kod kuće, ali toliko je bilo njegovo mladenačko oduševljenje, da je za uspomenu uzeo s pjesnikova pisaćeg stola dva pera![8]

Koliko su ,Brliću koristila oba njegova putovanja u Francusku za produbljenje njegova poznavanja francuskog jezika, to se najbolje vidi, ako se porede oba njegova prijevoda odlomaka iz Lamartineova »Puta na Istok«, od kojih je prvi objavljen u »Danici« 1848., nešto prije njegova prvog putovanja, a drugi u »Kolu« VIII., koje je izašlo g. 1851., u redakciji A. T. B-a, dakle nakon njegova drugog povratka sa Zapada.

Pod naslovom »Pazke vàrhu Serbie« izašao je u »Danici« 1848, br. 37–41, ulomak iz Lamartineova »Voyage en Orient«, koji u originalu nosi naslov »Notes sur la Servie«.[9] Prevodilac, potpisan A. T. B., dodao je na početku ovu napomenu: »Lamartine, kojeg se ime po spisateljskom i diplomatičkom svietu, ako i nejednakom slavom, jednakim ipak pravom ori, napisao je vraćajuć se s iztoka i prošav kroz Sàrbiju ona, koja je putem na sàrbskoj zemlji i na sàrbskom narodu opazio. Budući da je Lamartine europejsko ime, a naš narod baš sad na pozorište Europe stupa; to trieba da sud tog čovieka o našem narodu i našoj budućnosti poslušamo.«

To je prvi prijevod s francuskog 22-godišnjeg mladića, koji još nije bio potpuno ovladao tim stranim jezikom, pa se ne treba čuditi, da je gdjegdje ispustio pojedine dijelove rečenica i da ima i dosta pogrešaka. Navest ćemo nekoliko primjera, gdje je smisao izvrnut: »i ujedno na tako plemeniti i naravni način kakvi se samo u *izobraženih* narodah nalazi« (str. 150) = »et en même temps, avec cette noblesse de manière naturelle aux peuples *sauvages*«, »Skoro svi ljudi, koji su činili ... velika diela na rieči su *lakomi (str. 155)* = »sont *avares* (škrti) de paroles«; »il pievanje mirno i *dosietlivo* mladih ljudi i dievojakah« (str. 166) = »le chant paisible *ou martial* (ili ratničko) des jeunes hommes et des jeunes filles«.

Prevodilac nije popravio tiskarske pogreške originala u imenima mjesta, na pr. Doligrad mjesto Deligrad, Lonica mjesto Loznica, a začudo nije to primijetilo ni uredništvo »Danice«. U jednoj je prilici jednu takvu pogrešku naopako shvatio, pa je »Weliko« (hajduk Veljko) pretvorio u ime mjesta, zbog čega je nastala slijedeća pometnja: »10.000 Turakah podjoše prema *Velikom*, da se namieste kod Negotina. *Veliko* je od tog mjesta daleko što top dobacit može« (br. 39, str. 159), dok u originalu stoji: »Dix-huit mille Turcs s'avançaient contre Weliko, qu'ils assiégeaient dans Negotin. Weliko, atteint d'un boulet de canon restait sur place.«

No upravo ta pogreška pokazuje nam također, da se Brlić pri prevođenju s francuskog nije služio njemačkim prijevodom, da time sebi olakša posao. Na njemački preveo je Lamartineova sabrana djela pjesnik G. Herwegh,[10] koji je to mjesto dobro reproducirao: Achtzehn

Türken rückten gegen Weliko vor, den sie in Negotin belagerten. Weliko, von einer Kanonenkugel getroffen, blieb auf dem Platze«.

Objavljivanje tog prijevoda izazvalo je polemiku s političkom pozadinom. U br. 42. i 43. »Danice« objelodanjen je članak »Opazke na »pazke vàrhu Sarbie« iz Lamartine-a prevedene A. T. B. u posliednjih listovih »Danice«, s potpisom –c (Galac), u kome se pobija Lamartineov povoljan sud o knezu Milošu. Uredništvo »Danice« popratilo je taj članak bilješkom, u kojoj je odobrilo tu kritiku, ali je ujedno objasnilo svoje stanovište prema Brlićevu prijevodu Lamartinea: »Uvažavajući našega dopisnika, koi nam je prevod članka Lamartine-ovog poslao, uzeli smo isti članak u naš list gledeći samo no ono, što je u njemu dobra i liepa kazano o krasnoj i junačkoj Sàrbiji, a radi toga, da nas pristranostju nepotvore, nismo nikakovieh primietbah činili kod onih točkah, koje su se bivšeg kneza Miloša ticale, jerbo sav izobraženi sviet zna dobro tko je Miloš; a članak ovaj (t. j. Lamartineov putopis) je sastavljen još za kneževanja Miloševog, kad se nije nijedan Sàrbin usuditi smio o njemu onako govoriti, kako je mislio i u sàrcu čuvstvovao.«

Mnogo je bolji Brlićev prijevod odlomka Lamartineovog puta kroz Bugarsku, kojom je francuski pjesnik prošao na povratku iz Carigrada, prije nego što je došao u Srbiju. Taj je odlomak, pod naslovom »Lamartine-ov put kroz Bugarsku i Srbiu, iz djela »Put na Iztok« prevedeno«, štampan u VIII. knjizi »Kola« (str. 101–107). Na kraju je prevodilac dodao ovu bilješku: »Lamartine je jedan od najznamenitiih ljudih našeg vremena i poznat kao pjesnik, sgodopisac i državnik francuski po celom svietu. Koliko je uvažavan od svog naroda zbog slobodoumnih svojih načelah, vidi se od tale, što je poslie prevrata 1848, on bio 3 mjeseca na čelu vlade Francezke, a sveudilj je poslanik na saboru svoje domovine. Svakom rodoljubu mora dakle milo biti, da može za sud ovakog čovjeka o jugoslavljanskih narodah saznati, i zato sam saobćio još 1848 u »Danici h. s. i d.« br. 37 i slied. njegove pazke vrhu Srbie, a sad eto predajem jugoslavjanskoj javnosti sud glasovitog tog muža o Bugarskoj i o Srbii«.

U tom prijevodu nema krupnih pogrešaka, a stil je gladak. Ipak ima nekoliko mjesta, gdje se prevodilac udaljio od smisla originala, no ona prije pokazuju slobodnije shvaćanje prevođenja nego li nepoznavanje jezika (na pr. »quelques-uns de ses principaux officiers« = po *jednom* od svojih prvih časnikah«, str. 108).

Spomenuta ova dva prijevoda nisu međutim dovoljna, da se upozna širina Brlićeva interesa za francuski kulturni i politički život. Da se taj interes uzmogne ocijeniti, potrebno je pročitati njegove neobično zanimljive dopise iz Francuske i Belgije, što su izlazili na početku 1849. u Gajevim »Novinama« i 1850. (s drugog putovanja) u »Jugoslavenskim novinama«. Te je dopise A. T. Brlić, sudeći po jednoj bilješci u »Jugoslavenskim novinama« (11. X. 1850.) htio sakupiti u posebnoj knjizi, ali tu svoju namjeru nije uspio ostvariti.

[1] Objelodanjen je u Lamartineovim sabranim djelima, iza epa »Jocelyn«, gdje je opjevana zatomljena ljubav seoskog župnika. Ima ga i njemački (Herweghov) prijevod Lamartineovih djela iz 1843. (sv. 5).

[2] Evo njegovih priloga: u godištu 1845.: »O napravljenju od zemaljah« (br. 9, 10), »Misac« (mjesec, br. 18), »Pučki Razgovor« (br. 29, 30), »Što je Xupnik« (br. 39, 40). – Unatoč sličnosti teme taj sastavak nije istovjetan s Lamartineovim »Župnikom«. Još 1829. objavio je Šantić u Zadru prijevod s talijanskoga »Nauk od poljskoga težanja« iz talijanskoga od J. C. Gagliardoa, tisk. Demarchi (v. Kukuljević, op. cit. 147, i Maštrović, Jadertina Croatica, I., 34).

[3] U Parizu je boravio od 14. XII. 1848. do 17. III. 1849. i od 11. VI. 1850. do 22. VII. 1850. Iste je godine bio u Belgiji (Liège, Bruxelles, Gand) od 10. V. do 11. VI. te u Engleskoj, od 22. VII. do 7. IX. a vratio se u Zagreb, preko Bruxellesa, Basela i sjeverne Italije, 7. X. 1850. (v. R. Maixner, A. T. B., émissaire du ban Jelačić en France, Annales de l'Institut Français de Zagreb, 1939).

[4] V. Uvod, str. 75.

[5] Prije A. T. Brlića bio je u Parizu g. 1847. dr. M. Dražić, a nešto iza njega, 1853. Avelin Čepulić (v. Uvod, str. 75). G. 1860. posjetio je Pariz Ljudevit Vukotinović, ali ako bismo sudili samo po njegovu putopisu (u arhivu Jug. akademije), moglo bi se ustvrditi, da taj put, poduzet u zreloj dobi, nije bio osobito plodan. Jedan članak o tom putu (o francuskom vinarstvu) objavio je Vukotinović u »Gospodarskom listu« (br. 39, 1860). No za ocjenu djelovanja pariškog putovanja na Vukotinovića nije mjerodavan samo taj putopis, napisan uostalom poslije 1870. prema bilješkama u sačuvanom »notesu«. Mnogo veće značenje ima u tome Vukotinovićeva pjesma »Francezkoj«, objelodanjena g. 1862. u zbirci »Trnule«, u kojoj se, kako ističe A. Barac (»Notes sur les Français dans la littérature de l'Illyrisme«, Annales de l'Institut Français de Zagreb, 1937, br. 2–3) »jasno i precizno izrazuje ideja prvenstva Francuske«: »Francezka i Paris, grad golemi, – Osovi svu glavu nad svijemi, – I što sad se u Parizu reče, – U pò svieta odzivom zazveče«.

J. Torbar u svom životopisu Vukotinovića (Ljetopis Jug. akademije br. 12, 1898) veli, da je Vukotinović ostavio u rukopisu prijevod »novelice« »Opornici«, koju je francuski napisao Jules Vallès. Radi se o »Les Réfractaires«, zbirci realističkih crtica, objelodanjenoj g. 1866., književnika i revolucionarca, kasnijeg člana pariške Komune, Jules Vallèsa, rođ. 1837. u Puy (Velay) i umrlog po povratku iz emigracije iz Londona u Parizu, 1885.

[6] Ulomci iz dnevnika A. T. B. – a II., objelodanila Ivana Brlić-Mažuranić (pretiskano iz »Obzora«) 1938.

[7] Pavišić je svoj prijevod Lamartinea započeo još 1846. te se o tom savjetovao s Tommaseom, kako se to vidi iz pisma Stjepana Ivičevića (29. XII. 1846.) Pavišiću. Ivičević tu citira, što mu je pisao Tommaseo: »Pavissich mi manda una sua versione del francese, la qual vorrebbe dar fuori. Non mancherò di giovargli nel poco ch'io possa, perche lo merita«. Ivičević o istoj temi govori u pismu Pavišiću od 22. IV. 1847. Vrijedi zabilježiti i ovaj stavak iz njegova pisma Pavišiću od 29. V. 1848.: »La simpatia della Francia, giova mantenerla. Lamartine è amico degli Slavi. La società slava a Parigi (koje je društvo tada osnovao Cyprien Robert) è un buon indizio« (v. Pavissich Luigi-Cesare: Memorie Macarensi, fasc. I. S. Ivichievich, Trst 1897, str. 38, 42, 54). Slijedeće je godine Pavišić također izdao jedan prijevod s francuskog na talijanski: »La morte di Monsignor Dionigi-Augusto Affre, arcivescovo di Parigi, Carme di Adolfo René. Volgarizzato dall'Ab. Luigi Pavissich, ... Vienna 1850, Coi tipi della vedova Pichler«, posvećeno makarskom prepoštu i latinskom i latinskom pjesniku J. Čobarniću, koji ga je na taj prijevod potaknuo.

[8] V. Maixner, op. cit. str. 35 (prema neobjelodanjenom dijelu dnevnika A. T. B-a u Arhivu Brlić u Brodu).

[9] Lamartine se uputio na put na Istok u svibnju 1832., najprije u Palestinu, zatim u Carigrad, pa preko Drinopolja i Sofije u Beograd, gdje se nalazio prvih dana rujna 1833. Svoj je putopis objelodanio 1835.

[10] A. v. Lamartine's sämmtliche Werke. Uebersetzt von G. Herwegh, Verfasser der Gedichte eines Lebendigen, 4. sv. str. 201, Stuttgart 1843.

Pojava djela gospođe Cottin isto je tako zakašnjela u hrvatskoj prijevodnoj književnosti kao i ona Baculard d'Arnauda. Marie Risteau rođena 1773. u Parizu, udata sa 17 godina, obudovjela s 20, umrla je rano, g. 1807., pa je u svemu napisala pet romana: »Claire d'Albe« (1799), »Malvina« (1801), »Amélie Mansfield« (1802), Mathilde ou Mémoires tirés de l'histoire des Croisades« (1805) i »Elisabeth ou les Exilés de Sybérie« (1806). Njezina su djela imala velik uspjeh kod publike. Victor Hugo smatrao ih je karakterističnima za doba, koje je prikazao u svojim »Bijednicima«, pa je u 1. sv., 3. knjige toga romana, govoreći o ukusu, što je vladao 1817., napisao: »Claire d'Albe i Malek Adel bili su remek-djela: gospođa je Cottin bila proglašena prvim piscem svoga vremena«. Drugi jedan romantičar, Léon Gozlan, u svom duhovitom feuilletonu »Ce que c'est qu' une Parisienne«, razvijajući misao, da je u Parizu od pamtivijeka običaj, da se djevojkama daju imena junakinja književnih djela, koja su momentano u modi, veli: »Gospođa Cottin stavila je u modu Matilde, a g. de Chateaubriand je imao žalosni privilegij, da imenom Atale krste kćeri vrataricа«.[1] A literarni historik André Le Breton, autor povijesti francuskog romana u 17., 18. i 19. vijeku, ovako tumači razloge oduševljenja čitalačke generacije u doba Napoleonovo za djela Mme Cottin: »Treba se sjetiti, kakvo je bilo stanje duhova oko godine 1800., njihovo grozničavo oduševljenje, ona vrsta anarhije, u kojoj su se koprcali, pa ćemo se uvjeriti, da je Mme Cottin velik dio svog uspjeha dugovala smionostima ili naivnostima svoje osjećajne razuzdanosti« (»de son dévergondage sentimental«).[2]

Značajno je, da su svi romani te spisateljice kasnije bili prerađeni od drugih, boljih pisaca, među kojima se nalaze Mme de Krudener, Chateaubriand, Mme de Staël i Xavier de Maistre. Ovaj je potonji iznova obradio »Elizabetu«, s hrvatskim prijevodom koje ćemo se potanje zabaviti.

Ako je oduševljenje za junake Mme Cottin bilo u Francuskoj u modi u doba I. Carstva i Restauracije, tako da su na kaminskim urama veoma često prikazivali mladog muslimana Malek Adela iz njena romana »Mathilde«, – g. 1874., kada se »Elizabeta« pojavila u hrvatskom prijevodu, njena je slava u Francuskoj već bila nestala.[3] Ali u njemačkoj prijevodnoj književnosti djela gđe. Cottin još su uvijek bila aktuelna i četrdesetih godina prošlog stoljeća. Njemački prijevod »Elizabete«, objavljen 1841. u Jeni, nalazio se u oglasu knjiga karlovačke knjižare Prettner g. 1845.[4] Prenosnik je dakle i tu bila njemačka prevodna literatura, pa to objašnjuje i tu, kao i kod Arnaulda, zakašnjenje hrvatskog prijevoda.

»Elizabeta ili prognani u Sibiru« objavljena je kao prva knjiga »Zabavne čitaonice«, biblioteke strane beletristike, koju je pokrenula knjižara Župan, sa svrhom, da predobije publiku za hrvatsku knjigu. Anonimni prevodioci »Elizabete«, potpisani »Dva Slavonca«, vele u predgovoru: »Ljubazni rode! ... Mnogi bi gospodičić i mnoga gospo-

dična, koji iz zabave štiju, rado naše knjige čitali ... Zato je dakle naše čitajuće občinstvo još tako maleno, jer malo dobrih zabavnih delah imamo. – Toj oskudici da se za sad koliko toliko doskoči, odlučismo mi pod imenom »Zabavna Čitaonica« povësti iz inostranih jezikah prevađati«.

Putokaz za odgonetku tajne, tko su ta »dva Slavonca«, daje nam oglas za drugu knjigu te biblioteke, otisnut u 1. knjizi straga, kojim se najavljuje prijevod Goldsmithova »Župnika Wakefieldskog« »po istih rodoljubih, od kojih je i »Elizabeta« prevedena u naš jezik«. U svom članku »Iz naše književne prošlosti. Goldsmith: The Vicar of Wakefield« i njegov hrvatski prevodilac«,[5] Vladoje Dukat, na temelju Brunnerova njemačkog prikaza povijesti vinkovačke gimnazije navodi, da je »Elizabetu« kao i »Wakefieldskog župnika« preveo vinkovački profesor Mijat Riesel, zajedno s Ivanom Filipovićem. Dukat još veli, da je isprva mislio, da je Rieselov suradnik u prevođenju bio Stanko Vraz, što znači, da mu nije bilo poznato, da su u »Elizabeti« kao prevoditelji potpisani »Dva Slavonca«, jer bi inače morao odbaciti pomisao na Vraza.

O Mijatu Rieselu daje nam podatke spomenuta njemačka knjiga »provizornog prefekta« vinkovačke gimnazije Josipa Brunnera.[6] Brunner spominje u opasci kod suplenta matematike i prirodnih znanosti Michaela Riesela ovo: »Derselbe schrieb in das österreichische pädagogische Wochenblatt: Über Missgriffe in der Berufswahl; Volkserzichung; Welches ist die beste Methode?« und, übersetzte in's Südslavische: a) »Elisabeth par Madame Cottin, aus dem Französischen; b) »The Vicar of Wakefield« by Oliver Goldsmith, aus dem englischen (Beides in Verbindung mit einem in der National-Literatur ausgezeichneten Freunde); »Une reine par la duchesse d'Abrantès (selständige Arbeit)«. Iz daljnjih Brunnerovih podataka (u članku »Schulnachrichten«) vidi se, da je Riesner 1854. položio ispit, da je predavao i latinski, grčki i njemački te da je preveo na hrvatski računicu za 2. i 3. razred pučke škole. Dukat sa svoje strane veli, da je Riesel roden u Jarmini 1809., da je gimnaziju polazio u Vinkovcima i filozofiju u Pečuhu, te da je isprva bio učitelj u Novoj Gradišci, a umirovljen je kao profesor u Vinkovcima 1868.

Zanimljiva je Brunnerova napomena, da je Riesel sam (bez Filipovića) preveo roman vojvotkinje d'Abrantès.[7] Kako među djelima te plodne spisateljice, poznate više po njenim memoarima o Carstvu i Restauraciji, nema knjige s naslovom, koji daje Brunner, možda se radi o romanu »Hedvige, reine de Pologne« (Pariz, 1838). U »Nevenu« 1852. (br. 13–15) Riesel je preveo s francuskog novelu »Marina, carica«, ne označivši pisca.

Još se javio prijevodom s francuskog novele »Dvostruka krinka«, u Filipovićevu kalendaru »Naša knjiga« za 1859. U istom je kalendaru njegov prijatelj Filipović g. 1860. donio preradu Micheletove knjige »L'Oiseau« (»Ptice, slobodno po Micheletu«), znatno skrativši tekst i promijenivši donekle redoslijed.

Da se vratimo prijevodu »Elizabete«. I ako je označeno, da je to prijevod s francuskoga, nije nemoguće, da su se hrvatski prevoditelji

služili i njemačkim prijevodom. U potvrdu te slutnje navest ćemo nekoliko primjera, gdje se neki nazivi životinja i geografska imena tumače njemačkim izrazima: Tako se na pr. »Livonie« prevodi s »Liffландia«, prema njemačkom »Lifland« (str. 60, 86); »Maca« se u zaporci tumači s »Kätzchen« (str. 13) i t. d. No to konačno može značiti, da su se prevodioci samo služili francusko-njemačkim rječnikom, što je prirodno, jer francusko-hrvatskog rječnika tada nije ni bilo. To možemo zaključiti i iz dosta brojnih primjera, gdje se imena biljka, hrvatskoj publici slabo poznata, tumače francuskim i njemačkim nazivom.

Glavni indicij za slutnju, da su prevodioci posegli i za nekim njemačkim prijevodom, pružaju ona mjesta, gdje se hrvatski tekst odvaja od francuskog originala, pružajući skraćen oblik, pri čemu su motivi skraćenja očigledno politički. Radi se tu o raskomadanoj Poljskoj i o žigosanju njenih tlačitelja, koje je francuska autorica jasno naglasila. Evo tih odlomaka, zajedno s francuskim tekstom, koji citiramo prema neskraćenom izdanju peštanske knjižare Hartleben iz g. 1828.: »Kazivao joj (Elizabeti, njen otac), kakva su nesretna vojevanja Poljsku razorila« (str. 71), pri čemu je ispušteno: »et comment ce malheureux royaume avait été effacé du nombre des empires. Mon seul crime, ma fille, lui dit-il, est d'avoir trop aimé ma patrie, et de n'avoir pu supporter son asservissement«. Nadalje: »Njezini najveći samodržci bili su sa mnom od jedne kàrvi; i ja bi se mogao pozvati na prěstolje. Bio sam dakle moju ljubav i moj život dužan zemlji, kojoj sam svu moju slavu zahvaliti imao« (ibid.), pri čemu je ispušteno: »je l'ai servi comme je le devais: seul, à la tête d'une poignée de nobles Polonais, je l'ai défendu jusqu'à la dernière extrémité contre les trois grandes puissances qui s'avançaient pour l'envahir; et, lorsqu'accablé par le nombre de nos ennemis, sous les murs de Varsovie, à la vue de cette vaste capitale livrée aux flammes et au pillage, il a fallu céder, et se soumettre à la tyrannie, au fond de mon âme, je résistais encore. Humilié d'être toujours dans ma patrie et de n'en plus avoir, partout je cherchais des armes, partout je cherchais des alliés qui m'aidassent à rendre à la Pologne son existence et son nom. Vains efforts, tentatives inutiles, chaque jour rivait davantage les chaînes que mes faibles mains ne pouvaient ébranler«. – Zatim: »Dobra mojih pradědovah u onoj su strani bila, koja je Rusii zapala. Ja bi tamo s mojom Fedorom sretan, tisućkrat sretan živiti mogao« (ibid.), a ispušteno je: »si le joug de l'étranger n'avait pas pesé sur mon front«. I konačno: »Nu moje neumorne tužbe, osobito pak mnogobrojni nezadovoljnici, koji su se oko mene kupili, uznemirili su sumnjivog vladaoca« (ibid.), dok original glasi: »Mes plaintes peu mesurées, et surtout les nombreux mécontents qui se rassemblaient chez moi, inquiètèrent un monarque absolu et soupçonneux«.

U ovom posljednjem odlomku imamo djelomično netočan prijevod »peu mesuré (neumjeren) = neumoran, što je možda i tiskarska pogreška, te svijesno izbjegavanje kvalifikacije »apsolutni vladar« za ruskog cara. Jasno je, da je to ispuštanje političke prirode, u doba, kad je i vlast austrijskog cara bila apsolutna. No da li su hrvatski prevo-

dioci imali u ruci već neki tako osakaćeni njemački tekst ili su ga sami skratili, bilo po nalogu cenzure, bilo u želji, da knjiga lakše prođe cenzuru? To pitanje ostaje otvoreno.

Spomenut ćemo još nekoliko primjera pogrešnog prevođenja: »Au midi« = od podne (mjesto »na jugu«, str. 13); »trouble, confus, il pressent sa méprise« = »smeten, sbunjen, predćutio je on svoje preziranje« (mjesto »svoju zabludu«, str. 47).

U romanu Mme Cottin, koji se osniva na jednom istinitom događaju, realnost je poljepšana sladunjavom ljubavi idealno lijepe Elizabete i isto tako idealnog mladog Smolova, sina guvernera, koji je bdio nad njenim ocem, političkim prognanikom. Dvadeset godina kasnije (g. 1825.) Xavier de Maistre, u kome neki gledaju preteču Mériméea i koji je dugo živio u Rusiji, smatrao je glavnom pogreškom gđe Cottin upravo to, što je ona svojoj junakinji pridala ljubavnu pustolovinu i romantične ideje, dok je ona zapravo samo iz ljubavi prema svom ocu pošla na daleki put, da traži milost u cara. Prema tome bi, s gledišta ukusa koji je vladao 1847. na zapadu, bilo mnogo prirodnije, da su hrvatski prevodioci posegnuli za djelom Xavier de Maistrea »La jeune Sibérienne«, nego za »Elizabetom« gđe. Cottin. Ali tu se opet susrećemo s onom vremenskom razlikom u književnom ukusu između zapadne Evrope i tadašnje Hrvatske. A osim toga, ne treba zaboraviti, da su čak i mnogo kasnije, hrvatski prevodioci izabirali iz svjetske književnosti u prvom redu ona djela do kojih su *mogli* doći. Izbor je dakle bio ograničen, pa je prema tome i njihovo poznavanje strane literature moralo biti ograničeno.

[1] U albumu »Le Diable à Paris. Paris et les Parisiens«, Pariz, Hetzel, 1854., str. 15.

[2] A. Le Breton. Le roman français au XIXe siècle, lère partie, Avant Balzac, Pariz, 1901., str. 91.

[3] Sabrana djela gđe. Cottin izdana su 1817. i od onda do 1830. doživjela su 12 izdanja. Zanimljivo je, da se ona već iste godine nalaze u katalogu knjižare Župan.

[4] V. »Der Pilger«, 1841., II. polugodište, 13. IX. – U Njemačkoj je gđa. Cottin bila mnogo cijenjena. Tako se u »Neues elegantes Conversations-Lexicon für Gebildete aus allen Ständen, herausgegeben im Verein mit einer Gesellschaft von Gelehrten, von dr. O. L. B. Wolff, Professor an der Universität zu Jena, Leipzig, 1834.« veli za njene romane: »Ihre Leistungen sind ausgezeichnet«.

[5] »Savremenik«, 1923., str. 180–181. Upozorio nas je na taj članak dr. R. Filipović.

[6] »Erstes Programm des k. k. kathol. Staats-Obergymnasiums zu Vinkovce ... am Schlusse des Schuljahres 1853/4, Wien 1854, gedruckt bei A. Pichler's Witwe u. Sohn«, poimence članak »Kurzgefasste Geschichte des Vinkovcer Gymnasiums bis zum Schlusse des Schuljahres 1852/3«, str. 17–23. – O Mijatu Rieselu ima podataka i u knjižici prof. Mije Brašnića »Das k. k. Staats-Obergymnasium zu Vinkovci während des ersten Jahrhunderts seines Bestandes 1780–1879, Historisch-statistische Skizzen, verfasst im Auftrage des k. k. General-Commandos in Agram ...« (Zagreb, 1879., tiskara Albrecht). U vinkovačkoj je gimnaziji Riesel služio 1852–1868. (str. 32). U godišnjim je Izvještima napisao ove radove: Nešto o naravi slavjanskoga glagolja i prispodoba vremenah slavjanskoga sa vremeni latinskoga a gdješto i gèrčkoga glagolja (1855). Pogled na staro rimsko vremenoslovje (1861), Rieč u svoje vrieme (1864), Pregled hrvatsko-srbske književnosti (1866).

[7] Djevojačkim imenom Laure Saint-Martin Pernom, rod. u Montpellieru 1784. umrla u Parizu 1838., žena Napoleonova generala Junota, koji je 1813. kao vojvoda od Abrantèsa bio guverner Ilirskih pokrajina.

U hrvatskom novinstvu, koje je u svojim počecima francuske događaje ili francuska mišljenja u glavnom registriralo prema njemačkim listovima, nastupila je što se toga tiče promjena g. 1848., kad je veljačka revolucija učinila Pariz sjedištem evropskih zbivanja i nadanja. U Gajevim »Novinama« (kojima je tada stvarni urednik bio B. Šulek) bio je odjek pariških događaja tolik, da na pr. u br. 20. (7. III. 1848) preko dvije strane zapremaju vijesti iz Pariza.[1] U br. 22. i 23. (15. i 18. III.) objelodanjen je čitav zapisnik sjednice francuske komore od 24. II., zajedno s velikim govorom Lamartinea, koji je u provizornoj republikanskoj vladi Dupont de l'Eurea, izabranoj na toj sjednici, postao ministar vanjskih poslova.

Jednaki se interes za pariške događaje ogleda u »Slavenskom Jugu«. Kad je 22. VIII. 1849. sazvan kongres prijatelja mira, ta je priredba, premda neslužbena, privukla osobitu pažnju. U br. 128 »Slav. Jug« zabilježio je u rubrici »Francezka«, s datumom »Pariz, dne 22. kolovoza«: »Danas se ovdě počeo sabor prijateljah mira (Friedens-kongress) slavno i svetčano. Pročelnik g. *Viktor Hugo* otvorio ga je krasnim govorom, koji *ćemo svojim vremenom priobćiti* ...« U *slijedećem broju* (1. IX.) to je doista učinjeno. Poredimo li taj prijevod s originalom, kako ga donosi Hetzelovo izdanje Hugoovih sabranih djela iz 1882. u svesku »Actes et Paroles« I. str. 475–486, vidimo, da je »Slav. Jug« dosta skratio. Tako je skraćena rečenica: »Stavit ćete malahnu na posudu od jelova dèrva, koju ćete pozvati žaru glasovnicu, pa iz ove žare proizaći će narodni sabor, gde će se koncentrirati vaš život ...« (»Vous mettrez une petite boîte de sapin que vous appellerez l'urne du scrutin, et de cette boîte sortira, quoi? une assemblée, dans laquelle vous vous sentirez tous vivre ...«). Skraćen je i svršetak govora: »Dans notre vieille Europe, l'Angleterre a fait le premier pas, et par son exemple séculaire elle a dit aux peuples: Vous êtes libres. La France a fait le second pas, et elle a dit aux peuples: Vous êtes souverains. Maintenant, faisons le troisième pas, et tous ensemble, France, Angleterre. Belgique, Allemagne, Italie, Europe, Amérique, disons aux peuples: Vous êtes frères!« = »U našoj staroj Evropi učinila je Britanija pàrvi korak i rekla drugim narodom po svome priměru: »Vi ste slobodni!« Francuska je učinila drugi korak i rekla: Vi imate vèrhovnu vlast! Dajte da učinimo svi skupa tretji korak i rečemo svim narodom: Vi ste bratja!« – Imena pokrajina, koja navodi Hugo, objašnjena su, a francuski izraz »l'urne du scrutin« spomenut je u zaporci uz »žaru glasovnicu«. Prevodilac je vjerojatno sam urednik Šulek.

Interes »Slavenskog Juga« za pariški kongres mira nije time iscrpljen. U br. 130/131 objavljen je prijevod govora, koji je na kongresu održao *Emile Girardin*, glasoviti francuski publicist, koji je svojim listom »La Presse« osnovao g. 1836. prvi dnevnik s velikom nakladom, niskom cijenom i roman-feuilletonom. Konačno je »Slav. Jug« osim tako obilne

informacije, donio i svoje mišljenje, uvodni članak iz pera Bogoslava Šuleka »Věčni mir«, također u br. 131 (4. IX.). Iste godine, u br. 142. »Slavenski Jug« je donio na uvodnom mjestu članak iz »Journal des Débats«, koji je zagovarao preuređenje Austrije u federativnom smislu.

G. 1850. »Slav. Jug« je zabranjen, pa su braća Župan mjesto njega izdavali »Jugoslavenske novine«, kojima je glavni (nepotpisani) urednik bio Šulek, a odgovorni Hoffmann-Dvoranić. Tu je u br. 45–47 prenesen govor Victora Hugoa o promjeni izbornog zakona u Francuskoj, a u br. 84., u rubrici »Franceska« i s datumom »Iz Pariza 9. sěrp.«, Hugoov govor o slobodi štampe, s ovom uvodnom bilješkom: »Victor Hugo govorio je opet za jedno od najsvetijih pravah jednoga slobodnoga naroda, za slobodu štampe, i to opet tako krasno, da moramo isti govor nešto obširnije priobćiti. Govorio je po prilici ovako:«. Hugo je održao taj govor u komori u povodu rasprave zakonskog prijedloga o porezu na novine, koji je imao dotući republikansku štampu. Hrvatski je tekst skraćen, ako ga poredimo s originalom.[2]

Ovdje vrijedi zabilježiti još odjek Hugoovih slobodarskih govora u Razlag-Vinkovićevoj »Zori«, »jugoslavenskom zabavniku« za godinu 1852. objavljenu u Gracu. »Zora« doduše ide u slovensku književnost,[3] ali članak Radoslava Razlaga »Mirovni shod«, koji raspravlja o godišnjima kongresima društva prijatelja općeg mira, pod predsjedništvom britanskog učenjaka Sir David Brewstera, objavljen je na hrvatskom jeziku. Razlag tu veli: »Dopustite, da još navedem slova poznatoga franceskoga pěsnika Victora Hugo, koj biaše godine 1849. predsědnikom velikoga shoda priateljah mira u Parizu. Njegove besěde u kratkom jesu: (slijedi skraćeni prijevod govora, koji je donio »Slav. Jug«).

Toliki interes za Victora Hugoa ticao se dakako više borca za slobodu nego li pjesnika. No valja dodati, da je hrvatska publika tada već znala nešto i o književniku Hugou. Kako je to pitanje već obrađeno,[4] ovdje ćemo iznijeti samo nekoliko nadopuna. Hugoova dramatska djela i romani bili su najviše poznati preko njemačkih i talijanskih prijevoda i kazališnih gostovanja. Dok su u Zagrebu neka Hugoova djela prikazivale njemačke družine,[5] u Dalmaciji su to činile talijanske. Tako zadarska »La Dalmazia« donosi u br. 25. g. 1846. članak Marka Antuna Vidovića o kazalištu u Zadru, u kome se veli, da je družina Terzuoli-Straccia, osim Scribeove »Čaše vode«, prikazivala Hugoova »Angelo, tiranno di Padova«.

Što se tiče rasprostranjenosti Hugoovih knjiga, u katalogu posudbene knjižnice knjižare Hirschfeld u Zagrebu (1842) ima doduše samo dvije Hugoove knjige na francuskom, ali i tri u njemačkom prijevodu.[6] Hrvatski glumci igrali su »Angelo« prvi put 29. III. 1841. u prijevodu dr. J. Užarevića. U knjizi, izašloj kao sv. IV. »Izbora igrokazah ilirskog kazališta«, 1841., nije označeno ime prevodioca, koji je uostalom prevodio s njemačkog, pa je zbog toga i reproducirao jednu dosta krupnu pogrešku njemačkog prijevoda.[7] Užarević je također preveo Hugoovu dramu »Hernani«. Ali taj je prijevod literarno bezvrijedan, ne samo jer je preveden s njemačkog, nego i zato, što je u prozi. Poznato je, da

je između suvremenih kazališnih obradbi i teksta, koji je Hugo priznavao kao svoj, postojalo znatnih razlika, na što je još 1836. upozorio Hugoov nakladnik Hetzel. Sve je to utjecalo na stvaranje razlike između Užarevićeva prijevoda i originala, tako da je više put iskrivljena i sama radnja. Na pr. u dijalogu Hernani-Gomez u IV. č. 3. pr. kod Užarevića Hernani veli: »Ti mi život vratjaš ... Al, hoćeš li mi i nju (t. j. doñu Sol) povratiti?«, a Gomez odgovara: »Nikada, ja ti rog povratjam«, dok Hugoov tekst glasi: »Elle, je te la cède, et te rends le cor«, to jest Gomez je pripravan vratiti i doñu Sol i rog.

»Hernanija« je Užarević također preveo anonimno. Zabilježivši pojavu »Smèrtnoga roga«, drama u 5 čina »polag francezkoga«, kao sv. X. Izbora igrokaza narodnog kazališta (Zagreb, 1842), Stanko Vraz, i ako je zacijelo bio upućen u tajnu, napisao je u Kolu III.: »Hernani«, kojega smèrni neki književnik naš u prost slog prevede i »smàrtnim rogom« pokàrsti. Prevod taj ima gladko narodno lice«.

Hrvatski prijevodi Hugoovih pjesama su tada bili još vrlo rijetki,[8] mnogo rjeđi od prijevoda Bérangerovih pjesama, pa i to dokazuje, da je veliki interes, što se kod nas pokazao za Hugoa g. 1849., bio prvenstveno politički.

[1] »Da čitatelji dobiju što jasniju sliku« – veli uredništvo – »o velevažnih dogodjajih, koji sada u Francezkoj bivaju, priobćit ćemo im redomice sve najvažnije momente istih dogodjajah, koje treba pozorno čitati, ako želimo da nam se odgoneta i razmèrsi tečaj i razvitak ove najnovije francezke revolucije«. – Spomenimo također, da je g. 1849. ponudio Gajevim »Novinama« svoju suradnju za prijevode iz francuskoga Srbin Bogoboj Atanacković, koji se tek vratio iz inozemstva, »a imeno iz Pariza« (v.: njegovo pismo Gaju iz Zemuna, 15. V., Građa VI., str. 12).

[2] Oeuvres complètes, »Actes et Paroles« I, str. 384–416.

[3] Ivan Vinković, suurednik, službovao je doduše poslije 1852. kao nastavnik na gimnaziji u Vinkovcima, ali i on je Slovenac kao i Razlag. (V.: Erstes Programm des k. k. katol. Staats-Obergymnasiums zu Vinkovce, Beč, 1854., str. 24).

[4] V.: B. Džakula, La fortune de Victor Hugo en Croatie, Annales de l'Institut Français de Zagreb, br. 28–29.

[5] G. 1837. adaptaciju »Notre-Dame de Paris«, 1840. »Angelo«, 1842. »Ruy Blas«. Vijest o ovom posljednjem komadu ima karlovački »Der Pilger« g. 1842., br. 48, koji javlja, da družina Mayer, koja dolazi iz Zagreba, namjerava prikazivati u Karlovcu i taj komad. Još početkom 1838. jedna je njemačka družina htjela igrati u Varaždinu Hugoovu »Lukreciju Borgia« (»Drama in 3 Acten von Victor Hugo«), ali je to cenzura u Zagrebu zabranila, isto tako kao i »Thurm zu Nesle« (La Tour de Nesle, dramu A. Dumas oca i F. Gaillardeta).

[6] Francuske knjige: »Les Rayons et les Ombres« i »Ruy Blas«. U njemačkom prijevodu: »Han der Isländer«, »Bug Jargal«, »Der letzte Tag eines Verurteilten«.

[7] Užarević: »Krovovi od olova, studenci, prokop od Orfana, ovi samo znadu«, što odgovara njemačkom tekstu (Victor Hugo's sämtliche Werke, übersetzt von Mehreren, Stuttgart, Rieger u. Comp. 1839, sv. IV., str. 248): »Die Bleidächer, die Brunnen, der Kanal Orfano wissen es allein«; original: »Les plombs, les puits, le canal Orfano le savent«. Ne radi se o olovnim krovovima, nego o tamnici »I Piombi (les Plombs)«.

[8] U »Zori dalmatinskoj« 1844. i 1845. tri pjesme u prijevodu I. A. Kaznačića i A. Kazalija, i u »Danici« 1847. jedna u prijevodu A. Nemčića (v. Džakula, op. cit., str. 141–143).

Fran Kurelac bio je među tadašnjim hrvatskim književnicima jedan od najboljih poznavalaca francuskoga jezika, koji je bio učio za vrijeme svojih studija u Beču. On je već od g. 1836. bio privatni učitelj francuskog jezika u Pešti i Beču, a kasnije na Rijeci i u Đakovu. Poznato je također, da je u dobi od 55 godina bio namješten kao nastavnik (»pomoćni učitelj«) francuskog jezika na zagrebačkoj gimnaziji, koja je služba u njegovu životu trebala značiti neko stalno osiguranje, ali ju je g. 1867. izgubio iz političkih razloga.[1]

Kurelac je osim toga imao izravnih veza s Francuzima: sa slavistom Cyprienom Robertom, s francuskim konzulom na Rijeci Du Règneom i s novinarom Rigondeaudom, koji je 1867. bio od Rauchove vlade protjeran iz Hrvatske. Kasnije, kao član Jugoslavenske akademije, Kurelac je obavljao za Akademiju francusku korespondenciju.[2]

Svi ti momenti opravdavali bi mnogo veću prevodilačku djelatnost od one, koju je Kurelac pružio. Znamo naime samo za tri njegova prijevoda s francuskog, od kojih je samo jedan sačuvan, dok objelodanjen nije ni jedan. U Pešti g. 1834. Kurelac je prevodio Lamenaisa,[3] kako je to u svom dnevniku zabilježio njegov prijatelj Stjepan Mlinarić.[4] U svojoj mladosti je Kurelac prevodio i klasičnog moralistu La Rochefoucaulda, vjerojatno njegove »Maximes«. Doznajemo to iz jednog njegova mnogo kasnijeg pisma dr. Petru Tomiću (g. 1870), u kome se veli: »Ja mal da ne vsaki dan o sebi krnjim i mrvim (a na to su me naveli moji prievodi Tome i Larochefoucaulda) i vjeruj mi, da sam se već vsega razdrobio, i jedva da je koga na svietu, koji mi se ne vidi i bolji i učeniji nego sam ja (ili ih bar moja duša izpričava), a ti ni pet ni devet nego odmah s oblaka na me izturi oholiju«.[5]

Od trećeg njegovog prijevoda iz francuskog sačuvan je rukopis.[6] To je čistopis pod naslovom »Pripovšti iz Svetoga Pisma staroga i novoga zakona. Napisao L. Bande, negdašnji profesor kolegije Stanislavske u Parizu. – A na slovinski jezik prenio iz Francuskoga Frane Kurelac Ličanin iz Bruvna. Za děcu i za školu. U Zagrebu, 1849. Trošak i štamparija Franje Župana«. Vidi se dakle, da je taj rukopis bio namijenjen objavljivanju, do kojeg međutim nije došlo, možda zato, što je nakladnik Župan držao, da je godina 1849. i odviše revolucionarna za takvo edukativno štivo. Vidjet ćemo, kakva je bila dalja sudbina tog rukopisa.

Na str. 83–86 prevodilac je napisao pogovor, u kome se kaže: »Ovu sam knjigu preveo iz jezika francuzkoga (koja se štampala, a bili su ju uvrstili izdajatelji njezini Dubochet, Lechevalier et Cie u zbor jedan knjig svakojaka nauka koji se štampa u Parizu godine 1847 pod imenom »Instruction pour le peuple. Cent traités« a p).[7] Pisac je ove gospodin profesor L. Bande«.

Iako je Kurelac naveo pisca, ipak je identifikacija originala dosta oteščana. Prije svega zato, što je Kurelac netočno prepisao ime autora, koji se ne zove Bande, već Baude, drugo zato, što je to pseudonim Louis Baudeta, a treće zato, što toga djela nema u »Catalogue général«

pariške Narodne knjižnice. No kako pod »Baudet« (kamo upućuje s »Baude«), taj katalog donosi niz sličnih knjiga, kojima je Baude autor ili suautor,[8] objavljenih također u nakladi Dubochet, to se ime autora time objašnjuje.

Ne imajući te knjige, ne možemo analizirati Kurelčev način prevođenja. Mnogo je međutim zanimljivije ono, što sam Kurelac veli u daljem toku svoga pogovora i što baca svijetlo na njegove lične skrupule kao i na teškoće, na koje su općenito nailazili hrvatski prevodioci onog vremena:

»Ja čitajuć ovu knjižicu, omili mi ono sladko pripovědanje te pomislim kako bi bilo da ti to na naš jezik prevedeš te da bude s toga knjižica za našu děcu hrvatsku; i onako jezik hrvatski koim su naše školske knjige s veće strane pisane ništa nevalja, jer se drži jezika němačkega kao pijan plota; a ti, ako i jesi veći dio života svoga u tudjinstvu proveo hrvatski jezik zanemario nisi, no *ti* je više bio na srcu nego išta drugo, daj sad uzmi i prevedi. Ja sam prevadjajuć ovu knjižicu više se mučio nego će iko pomisliti i nisam ju prevadjao jedamput nego triput a to sve nebi-li Francuza u njoj zatr'o a Hrvata iznio. Da mi je bilo prevesti ju s francuzkoga na němački jezik, ja bi taj posao deset putij bio i brže i laglje i bolje obavio nego što sam ju prevadjao na naš jezik; a to zato jer je němački jezik daleko uspio i sve nauke obuzeo pak onda i s toga, što hrvatski književnici tudje jezike bolje umědu nego svoj. U nas niti je učenosti niji je učenoga jezika. Naš je narod što se učenosti tiče zaostao za pune četiri hiljade godina a da u nas nejma puščanoga praha i pogděkoja štampana knjiga mi bi se upravo mogli uzporediti uz Omirova vremena. Ko bi meni htio dokazivati da je naš jezik učen jezik pripodobio bi ga onomu koji bi htio mišju kožicu da navuče na slonovu rebraču. Nu ovdě ja govorim za naš pravi jezik kako ga *narod* govori, a ne za onaj koga smo nagrnuli da pišemo, onaj rumenilom namazani i pokondireni jezik, komu nisu jagodice rumene od zdravlja i snage nego koje je maškara i majmunstvo. Gdě koje ljude je stid reći da njihov jezik nije izobražen, ja za takav stid neznam. Meni je to tako kanda bi ja ukoravao mladjahno děvojče što nije tako mudro kao njezina stara majka. Mudrost će, toga se ljudi neplašte, uz godine doći, ali godinice koje su minule te se nepovrnuše. A da narodi takodjer svoje prve i svoje kasne godine imadu, o tome se nikada bolje uvěrio nisam nego ove minule godine. Kako Francuz sve premetje te premetje, kao bolestnik kome nitko podglavak nemože pravo da naměsti ni postelje ljudski da prostre! A kad gledam Němca kako se je ono jesenas gadnim pokazao! Kako mu se je izlizalo ono staro poštenje što je nědgda u njega bilo. A što je spasilo naše carstvo? Spasila ga je mladost naroda slovinskoga u Austriji. Što je mlado to se čemu nada, te upre sve sile dok ne nepostigne. No mladost někog naroda nije u tomu da mu se već mnogi věkovi broje nego u tomu da je tiho živio i krotko, a oni veliki naprednjaci naglo žive te ostaraju pak im život omrzi.

»No kud *sam ja zaišao gledajući ljude uputit da ih nebude stid za neizobraženost* njihovog jezika, ako nije izobražen a on je lěp i mio a izobraziti se daje da je bogu milo ali ne tako naglo niti oniem putem kojim su mnogi pošli. Da sunce jedanput nebu na teme skoči sve bi izgorelo no se ono polagano diže i napreduje tako i vi činte a nedajte se u trku za Němcem i Francuzom. U Zagrebu 24a sěčnja 1849. Frane Kurelac«.

Kako se vidi, Kurelcu je pri prevođenju glavnu brigu zadavalo pitanje adekvatnog izraza. Nepokolebivi čistunac, on je dakako u tom poslu postavljao teže zahtjeve nego većina njegovih sutrudnika. To bi ujedno objašnjavalo, zašto je on, koji je daleko bolje poznavao strane jezike, nego mnogi njegov suvremenik, tako malo prevodio iz živih jezika.

Ispod citiranog pogovora ima jedan pripis, koji predstavlja dokumenat o prilikama, u kojima se Kurelac probijao kroz život. Taj pripis, nedatiran i pisan drugim crnilom, glasi: »Ovaj rukopis odstupujem G. Gaju kao njegovu svojinu za njegovu porabu, kako on misli i zna da ga štampa, a bez mojega imena.« – Čudan posao, ne toliko s gledišta kruhoborca Kurelca, koliko s gledišta nakladnika Ljudevita Gaja, izdavača tada već guvernementalnih »Narodnih novina«.

[1] V. Mirko Breyer, Fran Kurelac, Matica Hrvatska, 1939.

[2] V. Breyer, »Savremenik«, 1920., str. 94 i R. Maixner (Annales de l'Institut Français de Zagreb, 1952), »Les débuts de l'Académie Yougoslave et la France«, str. 23.

[3] Zacijelo Félicité-Robert Lamenais, autor »Paroles d'un croyant«.

[4] Breyer, op. cit., str. 27.

[5] Janko Tomić, Hrvatska stilistika, Zagreb, 1875, str. 182–184, ulomak pisma »Kurelac jednomu svomu prijatelju«.

[6] Danas u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

[7] U zaporke smo stavili tekst, koji je Kurelac precrtao.

[8] Na pr. Enseignement élémentaire universel ou Encyclopédie de la jeunesse par MM. Andrieux et Brioude ... Louis Baudet ... et une société de savants et de littérateurs. – Paris, J. B. Dubochet, 1844.

VINKO PACEL

Vinko Pacel dao se na prevođenje s francuskog iz istih razloga kao i A. T. Brlić, to jest, da upozna našu javnost s mišljenjem jednog francuskog pisca o južnim Slavenima. Motiv je dakle također politički. Djelo, koje je Pacel odabrao, napisao je francuski ekonomist Adolphe Blanqui, stariji brat socijalista Louis-Augusta, koji je poduzeo putovanje po evropskoj Turskoj g. 1841, kada je u Bugarskoj buknula buna zbog nesmiljenog utjerivanja poreza. Tadašnji francuski ministar vanjskih poslova historičar Guizot povjerio mu je misiju, da istraži, kakvo je pravo stanje kršćanskog pučanstva u Turskoj i da mu podnese izvještaj. Po povratku s puta pod kraj proljeća 1842. Blanqui je doista podnio povjerljiv izvještaj ministarstvu vanjskih poslova, ali je osim toga održao referat u Akademiji moralnih i političkih nauka, kojoj je bio članom, zajedno s Guizotom, a g. 1845. je izdao opširan putopis pod naslovom »Voyage en Bulgarie pendant l'année 1841«[1] (Coquebert éd. 444 str. u 12.).

Pacel je preveo Blanquijev izvještaj Akademiji, koji je izašao 1842. u »Séances et travaux de l'Académie des sciences morales et politiques«, t. I. str. 69–104, 342–359, pod naslovom »Rapport sur l'état social des populations de la Turquie d'Europe« i kao posebna brošura iste godine, kod knjižara Guillaumin et Cie.[2] Njegov je prijevod objavljen ćirilicom u Novom Sadu u tiskari Danila Medakovića, pa je u Hrvatskoj ostao gotovo nezapažen. Zabilježio je pojavu te knjige »Südslavische Zeitung«, 13. XI. 1850, dok je Kukuljevićeva bibliografija nema.[3] Naslov Pacelova

prijevoda je »Izvestie o stanju naroda u Evropskoj Turskoj, od G. Blanki, člana učene akademije, profesora škole trgovačke. Čitano u Parizu. Prevedeno s francuskog jezika. U Novom Sadu. Knjigopečatnja Dan. Medakovića. 1850« (str. 78). Prevodilac se ispod predgovora potpisao Vinko Pacelić. Pacel se i prije tako potpisivao u svojim dopisima »Slavenskom Jugu« iz Karlovca 1848. g.

U predgovoru veli prevodilac: »Doista je za čudo kako da nitko od naših ljudi ovaj slavni spis ne prevede na naš jezik, premda je vredan i prevredan, i u kratko više sadržava u sebi nego li sve što se u ovoj struci nalazi o nama Jugoslavjanima u Ami-Bue-a, Siprijen Robera, Depre-a i u ostalih; a ne samo radi toga što ga napiše čovek valjan, očevidac i potpuno kadar za rasudu naših odnošenja, nego i radi toga što je pisan po nalogu tadašnjega ministarstva u Francuskoj, i što ga je spisatelj čitao u javnoj sednici najvažnijeg učenog društva na svetu, u koju sednicu bio je pozvan tadašnji ministar otomanske porte Rešid-paša sa svojom svitom, koji sve ove istine moraše progutati. – Što se Turci malo brinu za knjige a osobito kaurske, znade svatko, ama od naših da nitko ovo ne prevede, šteta je velika za Sjavjanstvo u opće a za nas napose, dočim se prevodilo i prevelo koješta. Nemački prevod ima od H. Rota 1846. – Mislim da sam ovim prevodom učinio stvar ne izlišnu. Za vernost prevoda ja sam jamac; ako li bi kome bilo gdegod što nejasno, neka me izvini, pomisliv, koliko je teško prevoditi iz izobraženih jezika na naš; a što se sada istom ovi spis može poslati na videlo, nisam ja kriv, jer mi pre ne dopade u ruke – a bolje ikada nego nikada. Evo ovo se pisalo 1842. g. pa je i sad istina, i potvrdilo se i obistinilo žalibože suviše, nego nešto se rumeni na istoku kao da je zora, biće dana!«

Pacelovo mišljenje o superiornosti Blanquiove knjige nad djelima Bouéa, Cyprien Roberta i Hyppolite Desprèza nije sasvim stvarno, jer su oni pisali i o drugim krajevima, osobito o istočnom i zapadnom dijelu balkanskog poluotoka,[4] a Blanqui je samo pisao o onom što je vidio na putu u Carigrad. To uostalom ne umanjuje vrijednost Blanquijeva djela, koje je od suvremenika *bilo veoma cijenjeno*. Tako na pr. dobri poznavalac Balkana, tjelesni liječnik kneza Miloša dr. Cunibert uzima jedan citat iz Blanquija kao motto svojoj knjizi »Essai historique sur les Révolutions et l'Indépendance de la Serbie depuis 1804 jusqu'à 1850« (Leipzig, 1855).

Ako se pak pravi poredba između Blanquija i ostalih, valjalo bi je ograničiti na samu Bugarsku. Pacel se također vara misleći, da je diplomatu Rešid-paši bilo neugodno pri duši slušajući Blanquijev porazni izvještaj o prilikama u Turskoj. Iz Blanquijeve knjige »Voyage en Bulgarie«, u kojoj je opširnije obrađena ista tema kao u »Rapportu«, vidi se (str. 543–544), da je Blanqui imao o Rešid-paši vrlo dobro mišljenje i da je upravo od njega očekivao izvršenje toliko traženih i obećavanih reforma: »Doux, bienveillant, éclairé, peut-être un peu trop sujet aux préventions, trop soupçonneux pour un homme loyal, trop musulman pour réformer des musulmans, il nous semble pourtant appelé à de

hautes destinées, s'il triomphe de sa timidité, j'ai presque dit de sa bonté. Vouloir et pouvoir, penser et agir, proposer et exécuter, sont des choses très-différentes et qui exigent des qualités souvent opposées; si Dieu les a données à Rechid, l'Orient peut voir encore de beaux jours«.

Pacel je imao jasnu predodžbu o dužnostima prevodioca i o potrebi, da prijevod bude vjeran. Tako, držimo, treba razumjeti njegovu izjavu »za vernost prevoda ja sam jamac«. Iako nismo mogli dobiti originalni tekst »Rapporta« pa prema tome ni izvršiti potanku konfrontaciju tekstova, ipak je vidljivo, da je Pacelov prijevod solidan. Prije svega je očigledno, da je preveden s originala. Na više mjesta pored hrvatske riječi navodi francusku, dajući tako čitaocu priliku da prosudi, da li je doista pogodio ekvivalentno značenje. Na primjer: »da su prisiljeni okružavati se (s'arrondir) o tuđem trošku« (str. 7); »Marsijčicu« (Marseillaise) (str. 67); »a osobito, jer je preskup nego da se razopći« (pour être universels (str. 68); »svakog koristivog (intéressé) ticanja« (str. 71). Nije sasvim jasno zašto je francuski tekst[5]: »kislar-aga, le chef des eunuques noirs«, preveo s »Kizlar aga«, dodavši u zaporci (le chef des eunuques noirs). Da li veliko slovo znači, da je prevodilac shvatio, da je »kizlar aga« ime, a ne zvanje? S obzirom na pomnju, kojom je Pacel prevodio, skloniji smo vjerovati, da se radi o pogrešci slagara.

Pacel spominje u predgovoru njemački prijevod Blanquijeva izvještaja, kojem je točan naslov: »Betrachtungen über den gesellschaftlichen Zustand der Europäischen Türkei. Aus dem Französischen des älteren Blanqui von Heinrich Roth. Sudenburg-Magdenburg, 1846.« Poredba između Pacelova i njemačkog prijevoda govori u prilog hrvatskog prevodioca, koji je vjernije slijedio original, nego je to činio njemački tekst, kojega je autor dopustio sebi samovoljna ispuštanja, zauzimajući – već 1846! – neko superiorno stanovište prema »dekadentnim« Francuzima.[6]

Dodajmo, da je Pacel imao i ličnih veza s Francuzima. On je bio među dobrim znancima francuskog konzula Francisque Du Règnea, koji je služio u Rijeci od 1853. do 1881. Prigodom njegove misije u Zagrebu za vrijeme zasjedanja hrvatskog sabora g. 1861., Pacel je s Kvaternikom bio među glavnim informatorima Du Règnea.[7] A g. 1867. posvetio je Du Règneu svoju raspravu »Iz hrvatske sinonimike« ovim riječima: »Ovaj posao posvetih Gospodinu barunu François de (sic) Regne, francuskom konzulu na Rieci u znak zahvalnosti, što je on prvi potakao u meni ovu misao«.[8]

[1] O karakteru svoje misije veli Blanqui: »Je n'avais pour instruction que de constater la situation au vrai de ces populations mal connues et d'en faire, à mon retour un exposé succinct et fidèle«.

[2] V. Petrović, Ogled francuske bibliografije o Srbima i Hrvatima, 1544—1900, Srp. akademija, Beograd, 1900, str. 49.

[3] Te knjige nema ni Sveučilišna ni Akademijina knjižnica u Zagrebu, Primjerak, kojim smo se služili, pozajmila nam je biblioteka Matice Srpske iz Novog Sada.

[4] Desprèz je osim toga napisao dobro dokumentirani članak o Zagrebu i o hrvatskom preporodu (v. Annales de l'Institut Français de Zagreb, 1940).

[5] Citiramo prema »Voyage en Bulgarie«, gdje je Blanqui proširio tekst »Rapporta«, str. 528.

[6] Evo jedne njegove primjedbe na račun Blanquija i Francuza uopće: Iza rečenice: »Ich will nicht mehr davon reden« (str. 18), dodaje Roth u bilješci: »Herr Blanqui fügt hier noch hinzu«: »la sainteté des moeurs de mon pays m'oblige de jeter un voile épais sur ces misères de l'humanité«. Er schrieb das in Paris. Ich bin weder ein Sittenrichter, noch ein Franzosenfresser; ich glaube aber Herrn Blanqui selbst einen Dienst zu thun, indem ich diese Worte *nicht* übersetze, welche vermuthlich nur für die *französische Akademie* bestimmt waren«.

[7] V. R. Maixner, Annales de l'Institut Français de Zagreb, br. 16–17, str. 105.

[8] »Dragoljub«, 1867, br. 5, str 76.

VLADISLAV VEŽIĆ

Vladislav Vežić je uz Jurkovića najplodniji, a može se reći i jedan od najboljih prevodilaca s francuskoga u polovici prošlog stoljeća. Kao Dalmatinac on je od stranih jezika najbolje znao talijanski, s kojeg je jezika također dosta prevodio. No čitav njegov rad je vezan uz gornju Hrvatsku, gdje je boravio kao slušač prava u Zagrebu i kasnije kao odvjetnik u Varaždinu, gdje je ostao do smrti. Kako je dobro znao talijanski, vidi se po tom, što je on Kukuljeviću prevodio na talijanski pisma, koja je Kukuljević pisao raznim Talijanima.[1]

Prvi Vežićevi prijevodi francuske proze padaju u prve godine apsolutizma. A g. 1852. sakupio ih je već toliko, da je mogao pomišljati, da ih objavi, zajedno s prijevodima s talijanskog, u posebnoj zbirci pod naslovom »Vienac francezkog, talijanskog i španjolskog zabavnog književstva, Ponašen Vladislavom Vežićem«. Izašao je međutim samo prvi svezak te zbirke, o novoj godini 1853., ali s datumom 1852., tiskom i troškom Franje Župana. Taj svezak donosi prijevode francuskih komedija Scribea »Le verre d'eau ou les effets et les causes« i Aleksandra Dumasa (oca) »Les demoiselles de Saint-Cyr«, koje su već bile prikazivane i to prva 21. III. 1850., a druga 14. II. 1851.[2] Kako su dakle prijevodi tih komada stariji od zbirke »Vienac«, to ćemo o njima govoriti najprije, a tek onda o Vežićevu prevodilačkom programu, kako je objavljen u predgovoru zbirci »Vienac«, pod naslovom »Dvie rieči prevoditelja«, s datumom »U Zagrebu, na tri kralja 1853.«

Po redu u knjizi na prvom su mjestu »Gospodične od Saint-Cyra«, no vidjeli smo, da je prijevod »Čaše vode« ili »Posljedice i uzroci« stariji. Počinjemo dakle s ovim posljednjim.

U cijelosti može se reći, da prijevod teče glatko, da ima (ili je to barem imao u ono vrijeme) tempo potreban za pozornicu, ima izreka, koje hrvatski zvuče kao da i nisu prevedene.[3] Ali ako tom prijevodu bliže pristupimo, naći ćemo toliko pogrešaka, da bi se od njih mogao sabrati čitav jedan »sottisier«. Evo nekoliko primjera. Veliku je muku mučio Vežić s riječju »guéridon« (okrugao stolić s jednom nogom). U opisu 1. prizora I. čina pretvorio ga je u »stolac«. U III. činu, u opisu 1. prizora, Abigail sjedne »uz naslonjač« (u originalu »près du guéridon«), a na str. 244. ona »baci svoje djelo na naslonjač« (»jetant

son ouvrage sur le guéridon«). Tako je i na str. 231. (»uz naslonjač« = »près du guéridon«), a u prizoru 6., gdje Abigail sjedi *u* naslonjaču, a *kraj* stolića, Vežić je jednostavno spojio oba komada pokućtva u »naslonjač«. – Na str. 171. Abigail veli za kraljicu, da je »robovala u svojem *unutarnjem*«, dok u originalu to mjesto glasi »qu'elle était esclave dans son intérieur«, t. j. u svom domaćem životu. U č. III., prizor 1., kraljica u Vežićevu prijevodu veli »sad mislim *visoko*«, mjesto »na glas« (= »tout haut«). U č. V., pr. 2., Bolinbroke veli za Mashama da je zatvoren »na *moju* riječ«, dok je on zatvoren uz obećanje, da ne će on (Masham) pobjeći (= »prisonnier sur parole«). U istom činu, str. 300., kaže se u opisu: »umidje više odličnih gospodjah« (= »plusieurs Demoiselles d'honneur« (počasnih gospodica). – Takvih bi se primjera moglo nanizati i više, ali i ovi su dovoljni, da se stekne predodžba o Vežićevu prevođenju g. 1850. Valja međutim dodati, da svih ili barem većine tih pogrešaka ne bi bilo, da se Vežić služio talijanskim ili njemačkim prijevodom. Pogreške dakle pokazuju, da je prevodilac imao pred sobom samo francuski original.

Slično vrijedi i za prijevod »Gospodične od Saint-Cyra, igrokaz u pet činah od A. Dumas-a«. I tu je Vežić volio ispustiti ili skratiti rečenicu, ako bi se našao pred većom poteškoćom. Tako u I. č., pr. 1., izostavlja riječ »récréation«, ne znajući, da znači odmor u školi, što je dabome mogao odgonetnuti pomoću rječnika, kao što je u drugoj prilici dobro preveo dosta rijedak izraz »faire souche« (»da od mene započne naše plemenito koljeno«, str. 13 = »que je fasse souche«). Razumljivo je, da je ustuknuo pred poteškoćom, koju predstavlja prijevod rečenice: »Mon cher, c'est du Lauzun tout pur« (to je čisti, pravi Lauzun) (str. 18), možda zato, što je držao da bi to publici ostalo nerazumljivo i u dobru prijevodu.

Ali tamo, gdje je Vežić prevodio nasumce, znala mu se potkrasti gdjekoja krupna pogreška. Tako mu se dogodilo s francuskom riječi »maîtresse« i njenom složenicom »sous-maîtresse«, koja znači učiteljicu, ali i ljubavnicu (milosnicu). Znajući, da je Mme de Maintenon, koja je pod stare dane osnovala djevojački odgojni zavod Saint-Cyr, bila ljubavnica Luja XIV., koji se s njom kasnije u potaji i vjenčao, Vežić je olako prešao preko godina, koje su dijelile jednu njenu ulogu od druge, pa je takvim umovanjem došao do ovakve rečenice: » ... da ovaj list ne padne po nesreći u ruke kraljevoj *milosnici*« (u originalu: »Si cette lettre était trouvée par quelque sous-maîtresse«, t. j. ako to pismo nađe neka (podređena) učiteljica. Tu je pogreška dvostruka, jer niti se radi o ljubavnici niti o gospođi de Maintenon. – Vežić nije razumio ni izraz »lettre de cachet«, prevevši ga sa »zapečaćeni list«, mjesto »uhitbeni nalog, nalog za uapšenje« (str. 35.) »Tout beau, monsieur, tout beau«, preveo je »Veoma liepo! veoma liepo, gospodine« (str. 40) mjesto »polako«. Roger de Saint-Hérem veli kralju: »Vidite, da bih vam bio zlo ispao u diplomaciji, kad bi mi um i srce ostalo u Madridu« (str. 150), što nikako ne daje smisao originala: »Vous voyez que j'aurais fait un mauvais diplomate, puisque je joue à jeu découvert«

(budući da igram otvorenim kartama). Vežić bi katkad iskitio tekst ne samo zbog krivog shvaćanja, nego i kad bi držao, da je izvornik odviše lakoničan. Tako kod Scribea Šarlota veli Rogeru: »Me voilà, monsieur, me voilà«, a Vežić je to preveo ovako: »Evo me, gospodine, da izvršim svetu dužnost vjerne i poštene žene«.

U predgovoru knjizi »Vienac« Vežić je najprije izložio svoje poglede na pitanje prevođenja strane proze uopće, a zatim obrazložio zašto je za prvu knjigu odabrao obje spomenute komedije. U našoj književnosti, osobito dalmatinskoj, ima mnogo pjesnika, veli on, ali nedostaje dobra proza, što vrijedi i za Srbe poslije smrti Dositeja. Kriva je za to naša sudbina, jer smo bili »živa granica naprama bicsnome istoku«. »Želimo li dakle stići kratkiem utrenikom do uzvišenoga cilja izobraženja i prosvjete, živa nam je i neokolima potreba, da osim izvrsna znanja svoga jezika bez kojega nije prave nauke ni napredka, naučimo takodjer i po koji drugi jezik od onieh izobraženieh narodah, koji nam svojom znanošću i književnom slavom na uzor i zavist služe. Ali ne valja se zato otuđiti, već stečeno znanje rodu svome na duševno blagovanje podnijeti ... Tako misleći, i ostavljajući drugiem, vještiim, barem za sada, polje izvornosti, odabrao sam i ja neke umotvorine talianske, franceske i španjolske književnosti, te ih za zabavu, navlastito našega krasnoga spola narodnom riečju zaodio ... Ja uobće niesam priatelj romanah, a navlastito one pozlaćene slamc, kojom je dan danas toli uzplodila zemlja franceska, i koju je žalibože zao zapadnjak i medju nas tako izobilja razasuo: ali, tko će svietom zakrenuti, tko li tu književnu modu, bjelodani dokaz duševne površnosti pisacah i štiocah, ukinuti? Da li, ako nije moći poplav odvratiti, moći je zato tu sionu želju za čitanjem zakrenuti upravniom i korisniom stazom, moći je izabrati cviet po cviet – a ima cvieća i na tom polju – te splesti iz njega vienac korisnieh i ugodnieh pripoviestih, uz koje će našiem krasniem moći i svoj liepi jezik, uz koga su se one žalibože otudjile, omiliti«.

Na takvom »vijencu«, veli Vežić, radio je već nekoliko godina, pa iza toga najavljuje dalje svoje prijevode, najprije Manzonijeve »Vjerenike«, a zatim od Chateaubrianda »Atalu« i »Abanseraža«, koje ovako opisuje: »U *Atali* će se otvoriti pred vašiem okom bezkrajnoga prostora bujne poljane i prvobitne dubrave novoga svieta ...« Slijedi još nekoliko rečenica o »vilovniem obalama silne rieke Mešaseba«, koje pokazuju, koliko se Vežića dojmio Chateaubriandov egzotizam. No ne samo opisi prirode, nego i karakteri Chateaubriandovih junaka Vežića su oduševili. Atala mu je angjeosko stvorenje, a divljak Šaktas učeniji i čestitiji od onih »ljeptir-vitezova«, koji se »rukoljubkujući oko vas omilavaju«. S jednakim oduševljenjem ističe značaj mladog Abanseraža, koji voli odreći se ljube i bogatstva, nego vjere i otadžbine. A pri kraju svog predgovora Vežić razlaže, zašto sada mjesto tih lijepih pripovijesti izdaje dvije komedije. Veli, da to čini iznimno, s namjerom, da bi njihovim utrškom pokrio troškove izdavanja ostalih, književno vrednijih djela. Dobitka međutim kod toga nije bilo, pa da nije bilo veresije u tiskara, ne bi ni taj svezak ugledao svijetla. A sudbina ostalih ovisi

o predaji ovoga. »Istinabog«, završuje Vežić, »da se moj vienac pomolio na sviet u zlo doba, o pokladama, ali bog vam i duša vam a narodni napredak i medju plesom i zabavama na srdašcu«.

U tom rodoljubnom smislu predobivanja »ljepotica« za narodni jezik podupro je Vežićevo nastojanje jedini tadašnji hrvatski časopis »Neven«, koji je u svom br. 8., od 24. II. 1853., pošto je najavio, da je »Vienac« ugledao svijetlo, dodao iz pera svog urednika (Perkovca) ovo: »Kad čovjek pita naše domorodke, zašto čitaju vazda samo francezke i němačke romane, to one odgovaraju: zato, što u našem narodnom jeziku nema ništa, što bi vrědno bilo da se čita.« »Neven« veli, da je upravo zbog toga, da se toj tužbi doskoči, Vežić preveo »više krasnih i ugodnih pripověstih iz francezkoga, talianskoga i španjolskoga književtva«, a od raspačavanja prvog sveska ovisi hoće li izaći »već prevedene i za ovaj věnac priredjene vèrlo lepe pripovĕsti »Věrenici« od Manzonia, »Atala« od Chateaubrianda i t. d.« Odatle bi se moglo zaključiti, da je Vežić tada već imao gotove rukopise svih najavljenih prijevoda, pa i »Posljednjeg Abanseraža«, koji je mnogo kasnije izašao u »Viencu«, s potpisom drugog Vežića, a ne Vladislava.

No književni neuspjeh 1. sveska »Vienca« naveo je Vežića, da svoj prijevod »Atale« objavi u »Nevenu«, g. 1856. (br. 1, 2, 3). Taj je prijevod bolji i vjerniji od prijevoda spomenutih komedija. Vidjeli smo iz predgovora »Viencu«, koliko je Vežić cijenio Chateaubrianda, pa mu je stoga i pristupio većom pomnjom. Danas je naravno mnogo teže razumjeti, kako je patetična Chateaubriandova proza mogla oduševiti francusku i stranu čitalačku publiku prošlog stoljeća. Danas naime u glavnom i za Chateaubrianda vrijedi ono, što je Goethe rekao za Klopstocka: » ... wird gelobt, aber nicht gelesen«. Jer osim školskih tekstova (dakle izvadaka), ono što se od Chateaubrianda u glavnom još čita, to su njegove »Uspomene« (»Mémoires d'outre-tombe«), pa i te većinom u izvacima. No kod nas, uzevši u obzir sporost, kojom su francuski književni uzori do nas dopirali, Chateaubriand je još bio u modi ne samo pedesetih godina, kad ga je prevodio Vežić, nego još i sedamdesetih godina, kad ga je hvalio i prevodiocima preporučao August Šenoa.[4]

Kako se je Vežić zagrijao kod prevođenja »Atale«, vidi se na primjeru ove rečenice: »Mais la grâce est toujours unie à la magnificence dans les scènes de la nature«. Impersonalnost ove rečenice Vežić je ogrijao toplinom narodne pjesme: »Bože dragi, liepo li ti se u prizorih prirode druži uviek milina i velebitnost!« (»Neven«, 1856., br. 1, str. 1.). Istom je metodom postupio i nešto dalje: »Depuis l'embouchure du Méschacebé jusqu'à sa jonction avec l'Ohio, le tableau le plus extraordinaire suit le cours de ses ondes« = »Mili Bože, čuda nevidjena, kad pogledaš desnom i lievom obalom Mešasebe-a!«

No treba istaknuti, koliko se Vežić trsio da nađe izraz adekvatan originalu, kako to pokazuje ovaj primjer: »Mais quand une brise vient à animer toutes ces solitudes, à balancer tous ces corps flottants, à confondre toutes ces masses de blanc, d'azur, de vert, de rose, à mêler toutes les couleurs, à réunir tous les murmures; alors il sort de tels

bruits du fond de ces forèts, il se passe de telles choses aux yeux, que j'essayerais en vain de les décrire à ceux qui n'ont point parcouru ces champs primitifs de la nature« = »Ali kad propiri sladko povjetarce te oživi ove pustoši, zagiblje oniem treptećim tjelesi, kad zamrsi biele, sinje, zelene i rumene omjerine, kad pomrsi sve boje u jednu boju, kad sjedini sve žamore u jedan žamor, onda zaječi dubrava takoviem glasovi, onda se uzgiblju pred okom takovi prizori, da bih u zalud pokušao opisati ih oniem, koji niesu pohodili ove prvobitne krajeve naravi« (op. cit., str. 2.).

U težnji za što ljepšim izrazom Vežić je znao odstupiti od stroge vjernosti. Tako je u pjesmi (»začinka«) ratnika promijenio tjelesni opis Mile: »a njene dvie sise kao dvie jabuke, što se vježne na rodnome stablu njišu«, dok u originalu stoji: »ses deux seins sont comme deux petits chevraux (dva mlada jareta) sans tache, nés le même jour d'une seule mère«. Mjestimice je i ublaživao, možda iz moralnih obzira: »Atala n'offroit plus qu'une faible résistance; je touchois au moment du bonheur quand tout à coup un impétueux éclair« ... = »Atala se već slabo branila ... biah ... kad eto, hitra munja ...« (op. cit., str. 37.).

Dabome, ni taj prijevod nije bez pogrešaka. Evo nekoliko primjera. Kod Chateaubriandovih Indijanaca vrši »le jongleur« neke funkcije svećenika, ali u Vežićevu prijevodu on je »glumac« (str. 34. i 35.). Čini se, da francuski rječnik, kojim se Vežić služio, nije baš bio opsežan, pa to objašnjuje, da je krivo preveo ime ptice »la nonpareille des Florides« (»razlika od Floride«, str. 36), koja se obično naziva »verdier de la Louisiane«, a hrvatski se zove »strnadica (crvena)«. »De grandes dames aimées par des rois« Vežić je preveo »visokih ženah, koje je samo kralj ljubio« (str. 68), što bi se moglo shvatiti kao da su te žene bile visoka rasta. »Elan« nije »kozlić«, nego sjeverni jelen (str. 71). Na str. 73. preveo je u dva navrata »la biche« (košuta) sa »zmija«, što je plod zabune, prema talijanskom »biscia«. A i nekoliko rečenica prije toga riječ je o zmiji (»le serpent familier«).

Uza sve to nema sumnje, da je taj Vežićev prijevod po kvaliteti prilično odmaknuo ispred prijevoda obih komedija, o kojima smo prije govorili.

Vidjeli smo, da je u predgovoru »Viencu« (1852) Vežić najavio i prijevod »Posljednjeg Abanceraža«. U časopisu »Vienac« izašao je doista g. 1870. (br. 16–18) prijevod te Chateaubriandove pripovijesti pod naslovom »Sgode posljednjega Abanceraža«, no kao prevodilac nije označen Vladislav Vežić, već M. Vežić.[5] U istom godištu »Vienca« Vladislav je preveo Foscolove »Grobove«, potpisavši se »V-ž-ć stariji« (u sadržaju: »preveo V. Vežić«). Ako je točna »Nevenova« informacija, koju smo gore citirali, naime da je Vežić sve najavljene prijevode već bio izradio, bilo bi zanimljivo znati, da li postoji između njegova prijevoda i ovog, koji je objavljen g. 1870., neka veza. No podataka o tome nemamo.

Chateaubrinda je Vežić mnogo cijenio i to ne samo kao beletristu. On je u »Nevenu«, još prije prijevoda »Atale«, objavio g. 1855.: »Plato,

Fenelon i Rousseau, jedan naprama drugom; po Chateaubriandu ponašio V-ž-ć« (br. 8) i »Stari mudraci napram sadašnjiem u načinu njihova življenja; po Chateaubriandu ponašio V-ž-ć« (br. 11). Možda se može Vežiću pripisati i prijevod Chateaubriandove »Kristine« (»Po Chateaubriandu, ponašio -ž-«), u »Katoličkom listu« g. 1857. (br. 7–10). U »Viencu« je Vežić također preveo »Čudnovatu poviest Petra Schlemila« od Adalberta Chamissa, popratiy je biografskom bilješkom (»Vienac« 1873. br. 1–6). Vežićev biograf i prijatelj Ivan Milčetić, u svom članku o Vežiću u »Viencu« g. 1883. veli, da je »tu jedinu u toj struci krasnu pripovietku« Vežić preveo »iz francezkoga«. Chamisso de Boncourt je doista rodom Francuz, ali kao književnik ide u njemačku književnost. Treba međutim istaknuti, da je svog »Petra Schlemila« on sam preveo na francuski (Pariz, 1838), pa je vrlo vjerojatno, da je Vežić odatle prevodio.

Time ipak nije iscrpljen Vežićev prevodilački rad s francuskoga, jer je on preveo, osim gore spomenutih, još niz kazališnih komada, koji međutim nisu štampani, iako su bili prikazivani. Evo njihova popisa: »Pst« (u orig. »Chut!«) prikazivan g. 1852, od Scribea; Molièreova »Umišljena bolesnika« (1861); Battu Léon, »Čast kuće« (1862); Molière, »Škrtac« (1869) i »Scapinove vragolije« (1886).[6]

[1] Koncepti tih pisama nalaze se u Kukuljevićevoj korespondenciji u Arhivu Jugoslavenske akademije.

[2] V. »Neven« br. 5, 1852. i S. Batušić: »Le répertoire français du théâtre national de Zagreb«, Annales de l'Institut Français de Zagreb, br. 20–23.

[3] Na pr.: »Starost mnogo gadja, al malo pogadja« = »La vieillesse est l'âge des mécomptes« (Ć. I. pr. 2.).

[4] U kritici prijevoda Hugoova romana »Dedevedest i treća«, »Vienac«, 1875. br. 8.

[5] Ivan Perkovac, tadašnji urednik »Vienca«, veli u jednom nedatiranom pismu Trnskomu, javljajući mu, šta će učiti u slijedeći broj »Vienca« »... prevod Chateaubriandove pripoviedke od mladoga Vežića. Trebalo bi pod nju napisati opazku, da je Chat. pripoviedke uviek vriedno priobćivati; ja nisam dospio« (u korespondenciji Trnskoga, u Inst. za knjiž. Jug. akad.). Taj »mladi« Vežić mogao bi biti Vladislavov sin Milivoj, koji je, prema Milčetićevu nekrologu (Vienac, 1894, str. 543), g. 1894. bio županijski tajnik.

[6] V. Batušić op. cit. i B. Džakula, Le répertoire français du théâtre de Zagreb, Annales de l'Institut Français de Zagreb, br. 28–29.

JANKO JURKOVIĆ

Janko Jurković je mnogo prevodio s francuskog jezika, koji je bio počeo učiti kao sjemeništarac u Zagrebu. Iz jednog njegova nedatiranog pisma Stanku Vrazu[1] vidimo, da je tada redovno čitao »Journal des Débats«, jer moli Vraza, da mu pročitane brojeve toga lista šalje po više brojeva zajedno. Jurkovićev životopisac Franjo Marković[2] veli, da je Jurković vjerojatno već u bogosloviji preveo u prozi Racineovu »Athalie«, tragediju u pet činova u stihovima, koje je predmet uzet iz biblije, a Racine ju je bio napisao za pitomice ženskog odgojnog zavoda

Saint-Cyr, na molbu gđe de Maintenon, g. 1702. Taj Jurkovićev prijevod nije štampan niti se znade, gdje mu je rukopis.

G. 1849. Jurković je bio pomoćni urednik »Katoličkog lista«, sve dok nije istupio iz klera još prije, nego što se zaredio. U »Katoličkom listu« je objelodanio te godine dva svoja prijevoda iz Chateaubriandova »Génie du Christianisme«: »Milosrdna sestra« (br. 22., str. 170–173) i »Bogoštovlje kèrstjansko« (br. 25–27). U jednom i drugom slučaju Jurković je označen kao prevodilac. Tu se ne radi o doslovnom prijevodu, nego o dosta slobodnoj obradi, iako su neki odlomci prevedeni u cijelosti. U prvom odlomku parafrazirani su ulomci iz II. sveska, str. 494. »Génie du Christianisme«. U drugom članku (»Bogoštovlje kèrstjansko«) laglje je naći mjesta iz originala. Tako Jurkovićevo poglavlje »Zvona« odgovara poglavlju I. prve knjige str. 370. »Des Cloches«. Poglavlje II. »Obredi i molitve svetilišne« odgovara u originalu poglavlju VI. »Cérémonies et prières de la messe« (str. 382). Poglavlje IV. »Bražančevo« odgovara poglavlju VII. »La Fête-Dieu«, ali reproducirano tako slobodno, da se gotovo može smatrati parafrazom. Poglavlje V. »Molitveni dnevi« odgovara poglavlju VIII. »Les Rogations«. Poglavlje VI. »Božić, tri kralja i t. d.« = ch. IX; poglavlje VII. »Pučke pobožnosti« odgovara poglavlju VI. u II. sv. III. dijelu »Harmonies morales – Dévotions populaires« (str. 366). No tu je prijevod samo mjestimičan i čitavi su odlomci preskočeni. Analiza tog Jurkovićeva prijevoda s gledišta njegove vjernosti originalu nije potrebna, jer mu je »Génie du Christianisme« služio više kao osnovna tema nego kao uzorak za prevođenje. On je Chateaubrianda više »ponašio« nego preveo.

Izraz »ponašio« upotrebio je Jurković za svoj prijevod George Sandove pripovijesti »La Mare au diable«, koja je objavljena u »Nevenu« g. 1856. (br. X, XI) pod naslovom »*Vražja bara*«. Po Francezkom ponašio J. J.«. Jurković je francuske seljake i francusko selo prenio u Hrvatsku. Tako su od reda »père« Maurice, Germain, Petit-Pierre, Solange, Sylvain i t. d. postali »starac« Vladoje, Rade, Pere, Danica, Bogosav i t. d. Po istoj su metodi pohrvaćena i imena mjesta. U jednom i u drugom slučaju prevodilac je katkada pojedina imena nastojao prevesti. Tako je Petit-Pierre postao Pere, a selo Fourche Viljušnica, Ormeaux Javornik, a Belair Ljepušnica. No u većini slučajeva to je preimenovanje vršeno sasvim proizvoljno, jer je prevodiocu očito više bilo do toga, da pripovijesti dade hrvatski kolorit, da je smjesti recimo u požešku kotlinu, nego da sačuva rustikalnu sliku francuske pokrajine Berry. Vidimo na primjer, da je tipični francuski geografski pojam »lande« (ledina, na kojoj raste samo vrijes i žukovina) pretvorio u hrastovu šumicu, što je Slavoncu Jurkoviću dakako bilo bliže. Po istoj su metodi »cantonnier Jeannie« postali »cestar Milovan«, krčmarica »la Rebec« »stara Ruža« i t. d.

Svoj cilj – pohrvaćenje – Jurković je postizao više put i sretnim izrazima u duhu narodnog govora. Tako je »à tâtons« preveo »napipače«.[3] Nije savim na odmet ni kovanica »(put) zazornik« u rečenici: »ako te put nanese kadgod našim selom a ono jaši upravo zazornikom«,

pri čemu Jurković u bilješci objašnjuje, da je tom riječi preveo »chemin affronteux«, to jest put, što obilazi selo i kojim »idu ljudi, koji radi kakova učinjena zločinstva zaziru od svijeta« (str. 311), inspirirajući se napomenom Sandove: »C'est le chemin qui détourne de la rue principale à l'entrée des villages et les côtoie à l'extérieur. On suppose que les gens qui craignent de recevoir quelque affront mérité le prennent pour éviter d'être vus«. Smisao je tu ipak nešto pomaknut, jer je pojam zaziranja sekundaran, a primaran je zasluženi doživljaj sramote, naime da osobe, koje se boje, da ne dožive neku sramotu (pogrdu), udaraju tim obilaznim putem. Imajući pred očima »ponašenje« kao cilj Jurković je mogao dopustiti sebi, da u gdjekojoj rečenici ponešto ispusti. Evo jednog primjera. Rečenicu »Elle avait l'air hardi et content d'elle même, et ses cornettes garnies d'un triple rang de dentelle«, prevodilac je ovako resumirao: »Na glavi joj kapa sa tri reda čipakah« (str. 307).

Nije stoga čudo, da njegov prijevod, kome valja priznati tečnost i živahnost jezika, pokazuje u poredbi s originalom mnoga razilaženja u smislu, koja odaju i dosta ograničeno poznavanje francuskog jezika. Navest ćemo tek nekoliko primjera. »A kada je čovjek tako u nevolji, onda nemisli na ništa (str. 288) = Et quand on est de mauvaise humeur (zle volje) on ne s'avise de rien«. »Al ti bi bila krasna piljarica (str. 289) = Tu ferais une parfaite cantinière« (kantinerka, krčmarica, koja slijedi vojsku). Ima čak i pravih besmislica. Tako je rečenicu »son fils ... entra dans la chaumière au grand galop sur un bâton, avec sa petite soeur en croupe qui fouettait avec une branche d'osier ce courier imaginaire« – ne znajući da »(monter) en croupe« znači zajašiti iza nekoga – Jurković ovako iskrivio: »Perica motkom objašio *a pred sobom na uzdi goni sestricu si te je bije kao konja* šibom vrbovom« (str. 314).

U obliku, kako je štampana, »Vražja bara« je osjetljivo skraćena, ali ne u svom bitnom, narativnom dijelu. Nedostaje uvod (»Chap. I. L'auteur au lecteur«), u kome George Sand priča, kako ju je inspirirala Holbeinova gravira, koja prikazuje ratara gdje ore, ispod koje je stajao ovaj francuski tekst: »À la sueur de ton visage – Tu gagnerois ta pauvre vie – Après long travail et usaige – Voicy la mort qui te convie«. Nedostaje nadalje poglavlje II (»Le Labour, str. 1–23 izdanje Calman-Lévy, kao i Appendice (ibid. str. 161–220). Nije međutim isključeno, da je Jurković preveo i te dijelove »Vražje bare«, a da je skraćenje izvršio urednik »Nevena« (J. Praus), koji je na kraju prijevoda dodao ovu (nepotpisanu) napomenu uredništva: »Ova je pripovedka ponašena po franceskom originalu »La mare au diable«, prekrasnom djelcu ponajslavnije novije dobe spisateljice francuske gdje Dudevantove (George Sand). Obširni uvod francezkog originala izostavismo, jer je strogo znanstven (sic!) i nestoji s pripoviedkom u neposrednom savezu. Ovakovih liepih uzorah inojezične belletristike želimo u buduće više priobćivati u »Nevenu«, ako nam ovaj malne posljednji listak narodne naše književnosti neuvene i ako mu vjerni uztraju onakvi njegovatelji kao što je g. J. J.«.

Oduševljenje za djela George Sandove nije nestalo ni u slijedećoj generaciji hrvatskih intelektualaca. Tako je jedan od »mladih«, Vladimir Mažuranić, u svom predavanju »namienjenom krasnom spolu« 23. III. 1870. ovako zaključio: »Prestanimo jedared sve pojave na svietu sbivše se gledat jedino kroz naočale, što nam jih Niemci na oči meću ... Znate li što bi bio vrhunac želja mojih? Hrvatska George Sand.«[4]

A drugi jedan mladi književnik te generacije, Franjo Ciraki, rekao je u svom predavanju, »Madame Staël i George Sand« (»Vienac« 1871, br. 48–49), 24. XI. 1871, također namijenjenom »krasnom spolu«: »Gospoda Staëlova bijaše predtečnica socialnoga romana, kojem se kašnje sve bolje sile (Sue, Balzac) posvetiše, dok u ženijalnih djelih gospodje George Sand-Dudevantove nepostiže vrhunac svoga razvitka«. – Balzac, koji je nota bene izjednačen sa Sueom, tu dakle samo služi izdizanju George Sandove.

Poput Vladislava Vežića i Jurković je i poslije apsolutizma dosta prevodio s francuskoga, za časopise i za pozornicu. Za »Pozor« je on 1863. preveo Feuilletovu »Malu kneginju« i Aboutov »Notarov nos«,[5] a za kazalište Feuilletovu komediju »Ladanje« (Le village), prvi put prikazivanu 16. IV. 1885. i Sardouov komad »Odetta« (Odette), prikazivanu 12. I. 1883.[6] Da se vidi opseg njegova zanimanja za francusku literaturu, treba dodati, da je Jurković u svojoj raspravi »Ob estetičnih pojmovih« objelodanjenoj u »Radu« br. 12 g. 1870. citirao djela Beauquiera i Gérandoa te Belgijanca Tiberghiena, a u crtici »Razoreni ideali« (»Vienac«, 1872, br. 19) knjigu Granier de Cassagnaca »Histoire des classes ouvrières et des classes bourgeoises.[7]

[1] U Vrazovoj korespondenciji u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

[2] Spomen-knjiga Matice Hrvatske, str. 228.

[3] »si nous pouvons trouver un peu de bois mort à tâtons« = »da nam je sada napipače nakupiti malo suhih drvah«.

[4] »Vienac«, 1870, br. 16.

[5] »Mala kneginja« je u originalu zapravo grofica (»La petite comtesse«). Prijevod je izašao najprije u »Pozoru«, s naznakom imena autora Octava Feuilleta, u br. 39–66. Rađen je s originala, što se vidi i po citiranju nekih francuskih riječi iza hrvatskih. – »Notarov nos« također je izišao u »Pozoru«, ali bez naznake pisca, s napomenom »Prevod s francezkoga od J. J.« No kad je iste godine odštampan u knjizi, stavljeno je i ime autora, Edmond About. U jednom i u drugom slučaju izbor je značajan, jer se tu radilo o suvremenim pojavama u francuskoj književnosti: »La petite comtesse« je iz 1856., a »Le nez d'un notaire« čak iz 1862. (v. također bibliografiju prijevoda u dr. P. Skok, Francuska književnost XIX. i XX. vijeka, Zagreb, 1939.).

U »Notarovu nosu« kao i u »Maloj kneginji« Jurković već pokazuje dosta dobro znanje francuskog, iako dakako još uvijek ima nekoliko »nesporazumaka«. Kako su oba prijevoda izvan razdoblja, koje je ovdje obuhvaćeno, to ih ne ćemo potanje analizirati. Uza sve to vrijedi upozoriti na neke Jurkovićeve preinake, učinjene iz dvojakih pohuda, političke oportunosti i zabrinutosti za moral. About je u Francuskoj, premda u doba II. Carstva, mogao Ayvaz-Beya učiniti tajnikom turske ambasade, no Jurković je – u Austriji, koja se tada vratila ustavnosti – držao prikladnijim učiniti Ajvaz-bega tajnikom banke Hamza i C. u Parizu, izbjegavši isto tako svako spominjanje turskog ambasadora. A moral je Jurković spasio tako, da je bilo

ispustio koju riječ (na pr. u rečenici »Le vin, l'amour et le tabac étaient pour lui des denrées fabuleuses«, izd. Calman-Levy, str. 111, ispustio je »ljubav«), bilo preinačio, makar loše (na pr. str. 17 originala: »La duchesse sourit, pardonna et prit un amant«, glasi u prijevodu »Vojvodinja se osmiehnu, oprosti i osveti se sutradan«, što je nelogično, jer čitalac ne saznaje kakva je to bila osveta).

[6] V. Batušić, op. cit.

[7] V. Vl. Dukat, O našijem humoristima, A. Nemčić, J. Jurković i V. Korajac, Rad 197. str. 204.

A. VEBER-TKALČEVIĆ

Adolfo Veber-Tkalčević se pojavio kao prevodilac 1849. g. u »Slavenskom Jugu«. Prvi mu je veći prijevod bio s poljskoga, roman Krasickoga »Pan Podstoli«.[1] On je na prevođenje gledao, kao i većina njegovih suvremenika kod nas, s gledišta potrebe buđenja narodne svijesti i odgoja, osobito kod žena, koje su tada čitale većinom njemačke ili na njemački prevedene romane, koje je Veber osuđivao također kao katolički svećenik. Ti nazori, moralizatorski ili patriotski, izraženi su u dugačkom Veberovu članku, koji je izašao u »Danici« g. 1848. br. 11–16, pod naslovom »Niešto o kazalištu«. Taj članak predstavlja svjedočanstvo o utjecaju francuskih romana, osobito Eugène Suea, kojega su djela u njemačkim prijevodima gutali mladići i »krasotice«. Da ih izliječi od tog »pogubnog« utjecaja, Veber je preporučio »osobito našim krasoticama«, da čitaju »Pana Podstolija«.[2]

Ako imamo pred očima to Veberovo stajalište, onda začuđuje, da je upravo on nekoliko godina kasnije kao prevodilac iznio u »Nevenu« jednu epizodu iz Le Sageova »Hromog đavla«, inače klasičnog djela, koje je još i danas zadržalo svoju svježinu. Taj Veberov prijevod je dakle zanimljiv po izboru originala, ali i po kvaliteti prijevoda. Objelodanjen je u »Nevenu« 1858. br. 27–30. s inicijalima A. T., kojima je Veber bio potpisao i svoju novelu »Zagrepkinja« u »Nevenu« 1855. Sam Veber u svojoj autobiografiji u »Djelima« sv. I. g. 1835, koja je izdao izvršitelj njegove oporuke prof. Cvjetko Rubetić, ne spominje prijevod Le Sagea, a ne spominje ga ni Rubetić u popisu Veberovih prijevoda (sv. IX. »Djela«).

Veber veli u svom životopisu, da je naučio francuski u Pešti g. 1843. kao slušač druge godine teologije. Među knjigama, koje je čitao učeći francuski, spominje djelo Cyprien Roberta »Les Slaves de Turquie«. Veberovo znanje francuskoga mora da je bilo prilično, jer mu je prijevod, ako izuzmemo neke manje nesporazumke, dosta dobar.

Ulomku iz »Le diable boiteux« je Veber (ili uredništvo »Nevena«) stavio naslov »Kazna nevjere«, davši mu tako neku moralnu notu, koju nema Le Sageovo djelo, pa ni ova epizoda, koja u originalu nosi naslov: Chapitre IV. Histoire des amours du comte de Belflor et de Léonor de Cespedes«. Inače je Veberov prijevod potpun. Ispušteni su samo oni odlomci, koji se odnose na razgovor između đavla Asmodéea i đaka don

Cléophasa, dakle osoba, koje ne igraju nikakvu ulogu u epizodi, koju iznosi Asmodée. Time uostalom samo dobiva cjelovitost umetnute novele, koja je u »Nevenu« objelodanjena.

Evo nekoliko primjera, u kojima je prijevod sretno pogodio misao izvornika: »Znadjaše bo dobro, da je zaljubljena djevojka napolak zavedena« (str. 437) = »*parce qu'il savait bien qu'une fille prévenue est à moitié séduite*«; »Ne, odgovori Leonora, samo da ju (t. j. svoju ljubav) dokažete momu otcu« (str. 449) = » ... pourvu que vous y fassiez entrer mon père«. – Manje je sretno, kad Veber lapidarnu rečenicu: »elle dit un million d'injures à la tête du valet de chambre«, prevodi s mnoštvom detalja, kojih u originalu nema: » ... izriga hiljadu psovaka na grofa i na Šikonu (Chichona!), i baci povratak prema glavi sobarevoj« (str. 433).

Ima međutim i mjesta, koja su pogrešno prevedena. Neka ćemo navesti: (»Leonora) poda se drage volje poslje nekoliko *dana*« (str. 450) = »s'abandonna de bonne foi« (t. j. u dobroj vjeri, vjerujući Belflorovim obećanjima); »pa budući da je bilo malo puta od Alkale do Madrida, dolazaše često u pohode« (str. 467) = »et le peu de chemin qu'il y a d'ici à Alcala était cause qu'il faisait souvent, comme vous l'école buissonnière«. »Faire l'école buissonnière« znači ići u šetnju ili u skitnju mjesto u školu, dakle nešto sasvim drugo nego što veli Veber.

No unatoč tim nedostacima Veberov je prijevod u glavnom točan, a jezik mu nema onu patinu arhaičnosti, koja danas čini nečitljivima mnoge sastavke objavljene u »Nevenu«.

[1] V. Veberova pisma uredniku »Slavenskog Juga« Kušlanu, Građa 19, str. 185–191.
[2] V. Veberovu uvodnu bilješku u br. 5. »Slavenskog Juga« 1849.

IVAN AUGUST KAZNAČIĆ

Ivan August Kaznačić javio se jednim prijevodom francuske proze u Vukotinovićevu almanahu »Leptir« za god. 1860., gdje je objelodanio Joubertovu kritiku Marmontovih memoara, izašlu u časopisu »Illustration« od 4. V. 1857., dakle iste godine, kad je kod pariškog nakladnika Perrotina izašlo *posmrtno izdanje tih memoara*.[1] Dubrovčanin Kaznačić gledao je u Marmontu grobara nezavisnosti svoje otadžbine, i to je jamačno bio motiv, da je prihvatio Joubertovu[2] kritiku, koju je međutim zaodjenuo u širi članak, pod naslovom »Uspomena maršala Marmonta hercega dubrovačkoga«, označivši, da je to ulomak iz njegova »Pregleda najnovije književnosti u Dalmaciji i o Dalmaciji«, koje djelo nije nikad izašlo.

Kaznačić je iz Jouberta citirao u prijevodu nekoliko stranica teksta, dodavši svoj prikaz događaja u Dubrovniku i u Boki Kotorskoj godine 1806.–1807., pri čemu kao vrela navodi knjige Medakovića i Vaclika[3]

o Crnoj Gori. Vjerojatno je, da Kaznačić nije imao u rukama same Marmontove memoare, jer bi inače svoj kritički osvrt potkrijepio citatima iz tog opsežnog djela. Kako je Marmont vrlo žučno kritizirao čitav niz svojih ratnih drugova, pa i samog Napoleona, dok je s druge strane njegova lična uloga u travnju 1814. bila u francuskoj javnosti smatrana izdajničkom,[4] to je pojava njegovih memoara, pod carevanjem Napoleona III. izazvala mnoštvo odgovora i pobijanja iz pera još živih svjedoka ili njihovih potomaka[5] i pristaša. Joubertova kritika morala je Kaznačiću biti to draža, što Joubert drži, da je ukidanje dubrovačke republike bilo nepotrebno, a njegov neposredni povod, to jest nametanje talijanske zastave dubrovačkom brodovlju, nerazborit i nepravedan. Stoga je Kaznačić i citirao Joubertov zaključak u originalu: »Telle est la conquête dont le souvenir se trouve consacré par le titre de Duc de Raguse décerné plus tard au Maréchal Marmont. Il ne fait que rappeler une grande iniquité«.[6]

[1] Mémoires du Duc de Raguse de 1792 à 1832, imprimés sur le manuscrit original de l'auteur (9 svezaka). Događajima u Dalmaciji i u Ilirskim pokrajinama bave se dio II. sveska i cijeli III. Marmont je umro 1852., a objavljivanje svojih uspomena odgodio je iza svoje smrti.

[2] Radi se o Léu Joubertu, rod. 1826. u Bourdeillesu, francuskom publicistu, koji je surađivao na Didotovoj »Biographie Générale«, izdao knjigu »Essais de critique et d'histoire« (1863), a nakon pada Napoleona III. branio je njegove pogreške u knjizi »Défense de Sedan« (1873). U zajednici s F. Mornandom napisao je »Tableau historique, politique et pittoresque de la Turquie et de la Russie«, Pariz 1854, gdje se govori i o južnoslavenskim zemljama.

[3] Dr. Medaković, Historija Crnegore, Zadar 1856; J. Vaclik, La Souveraineté du Monténegro, Leipzig 1858.

[4] Tom je prilikom nastala francuska riječ »raguser« u značenju »izdati«.

[5] Tako je sin generala Lauristona odgovorio na kritiku, koju je Marmont iznesao o nedaćama njegova oca u Boki Kotorskoj g. 1806. (Lauriston, le comte Napoléon de, Quelques observations sur les Mémoires du Duc de Raguse, Paris, Dentu. 1857.).

[6] Marmontove su »Uspomene« ostavile traga i u tadašnjem dubrovačkom pjesništvu. Medo (Orsat) Pucić je naime u svojem spjevu »Cvijeta« (Beč 1864, tiskom Lava Sommera) iskoristio ono, što je Marmont zabilježio o smrti svog pobočnika kapetana G....., komu su Crnogorci na Debelom brijegu odrubili glavu, pa je tog kapetana učinio Poljakom (Kazimir) i ljubavnikom Cvijete. Tekst iz X. knjige Marmontovih memoara citira Pucić na str. 80. »Cvijete«.

ZAGLAVAK

Bilanca hrvatskih proznih prijevoda s francuskoga u razdoblju 1800.–1860., nije dakle kvantitativno znatna, a nipošto se ne može reći, da svojim izborom pruža pravu sliku tadašnjeg francuskog književnog stvaranja.

Ako se zadržimo na beletrističkoj prozi, vidimo, da su prije 1850. prevođeni pisci, koji zapravo idu u 18. stoljeće ili predstavljaju produženje ukusa toga vijeka: Baculard d'Arnaud, Mme Cottin, Mme d'Abran-

tès. Pripovijesti Chateaubrianda, koji je bio slavan prva dva, tri decenija prošlog stoljeća, prevode se tek pedesetih godina, nešto prije George Sandove i – Le Sagea, predstavnika 18. stoljeća.

Najjačem reprezentantu francuskog romana prve polovice 19. stoljeća, Balzacu, nema u tadašnjoj hrvatskoj literaturi traga, jedva da mu se znade ime. Spominje ga tek Šulek u svom članku »Pogled na lětošnje proizvode naše književnosti«,[1] ali u takvom sklopu, da se vidi, da je znao samo za Balzacova rana, dakle nerealistička djela. Nije tada bio kod nas poznat ni veliki realist Flaubert, kojega remek-djelo »Madame Bovary« je bilo objavljeno 1857. i koji će, zajedno s još starijim Stendhalom (umro 1842.), biti prikazan hrvatskoj publici tek poslije Zole.

Razlozi takvom zaostajanju i slabom izboru leže, kao što smo vidjeli, u nedostatku direktnih veza, u njemačkoj transmisiji i u pomanjkanju čitalačke publike. Ovaj je posljednji razlog na pr. skrivio propast Vežićeva pokušaja, da se pokrene biblioteka dobrih stranih prijevoda. Jer naša je čitalačka publika, osobito ženska, tada bila potpuno apsorbirana njemačkom lektirom romana. Ništa ne mijenja na stvari, da je većina tih romana bila francuskog porijekla, jer, prevedeni na njemački, ti su romani išli na ruku širenju njemačkog društvenog i političkog utjecaja. Stoga je sasvim logično, da su kritičari i prevodioci, pa i oni, koji su propagirali francuski primat i francusku dobru knjigu, jurišali u isti mah na njemačku knjigu i na neke francuske romanopisce. Tako su P. de Kock, Eugène Sue, pa i A. Dumas za Veber-Tkalčevića, Vežića i Vukotinovića, pa još i za Šenou, nosioci pogubnog germanizatorskog utjecaja.[2]

Najjasnije je to izrazio Veber, u »Danici« 1848.[3] On je konstatirao, da su Nijemci u svojem književnom stvaranju nesamostalni, pa zato nema »poboljeg romana«, koji oni ne bi preveli. »Stoga obljubiše duh prevrtni Eugène Sue-a«, kojega su romani osvojili duše i srca »naših krasnih krasoticah«.

Vukotinović je žigosao poplavu na njemački prevedenih romana Suea, Paul de Kocka i Dumasa u svojoj »novelletti« »Četnik«.[4] Junak te pripovijesti, graničarski oficir, koji je bez svake sumnje autorov »porte-parole«, ovako je oslovio zalutalu ovcu, gospodičnu Emiliju: » ... čitate li štogod hrvatskoga?« – »Ha, ha!« – nasmije se Emilija, – »hrvatskoga? ... To mi nije ni na um palo! ... Ja čitam njemačke i francuske knjige: moji ljubimci jesu: Sue, Dumas i Paul de Kock«. – »Da imam u tom obziru s vami zapovjedati toga vam ne bi dopustio«, odgovori četnik. »Niti Sue niti Dumas, najmanje pako Kock nepišu tako, da bi mladeži na korist služilo čitati ih; djela ovih spisateljah odviš su strastna: oni život na crno slikaju, te time i nehotice može biti sade razdor u mladu dušu ... to nisu knjige za mladež ... nam pako Slavenom ni najmanje ne dolikuju ...« Sasvim u duhu Vukotinovićeve rodoljubno-moralizatorske misli, četnik (major) uspješno preodgoji Emiliju, koja će dakako postati njegovom ženom.

Šezdesetih godina je i August Šenoa uzeo na nišan Suea i Kocka u svojoj satiričnoj (nedovršenoj) pjesmi »Aurora«.[5] Aurora je prototip mlade Zagrepčanke, odgojene njemačkim romanima: »Vješta mlada glava – Zna što piše Sue i Kock – Zna i knjige inc – Pa i Heinea koj' srok.«

Protiv prevođenja P. de Kocka izjasnio se Šenoa i u svojoj kritici prijevoda romana »Devedesetitreća« Victora Hugoa, koji je objavila Češkinja Mara Fabković g. 1875.[6] On se tu ograđuje i od prevođenja Ponson du Terraila, »a i Dumasovih romana ima dosta kojih nam netreba«. Dok su Veber i Vukotinović napadali Suea, Kocka i Dumasa odreda, Šenoa ipak vidi neku kvalitativnu razliku između Kocka i Dumasa. Njegova je kritika imala naime osim odgojnih i čisto književne motive, što se vidi i po tom, što Šenoa iznosi listu onih francuskih pisaca, koje bi po njegovu mišljenju trebalo prevoditi. To su Chateaubriand, Musset (novelista), Sandeau,[7] Mérimée, Hugo, dok kao uzorne prevodioce s francuskoga navodi Jurkovića i Vežića.

Ova Šenoina kritika ujedno pokazuje, da ni tako dobar poznavalac francuske književnosti, kao što je Šenoa – koji je uostalom bolje poznavao francusku kazališnu produkciju nego francuski roman i novelu[8] – nije poznavao Balzaca i Flauberta. Dakle i opet jedan dokaz zakašnjavanja u oblikovanju književnog ukusa, koje je, kao što smo vidjeli, kod generacije prije Šenoe bilo još mnogo izrazitije. Može se reći, da je u odnosu prema francuskim pripovjedačima to zakašnjavanje još frapantnije nego u odnosu prema tadašnjim francuskim pjesnicima. Jer ako su tada Hugo i Lamartine bili kod nas slabo poznati po svojim pjesmama, a Musset nikako, velika popularnost Bérangera u tadašnjoj Hrvatskoj nije nipošto takva zabluda, kao što je ignoriranje francuskog realizma. Hrvatski obožavatelji Bérangera mogli bi naime navesti primjer samoga Stendhala, koji je također mnogo više cijenio poeziju Bérangera nego pjesme Hugoa, Lamartinea i de Vignya.[9] Može se dakle reći, da je francusko pjesništvo u razdoblju 1800.–1860. ipak bilo bolje poznato tadašnjoj hrvatskoj javnosti negoli francuska pripovjedačka književnost.

[1] »Danica horv. slav. dalmat.« 1846, br. 23. O raširenosti Balzacovih djela, možemo dodati onome, što je rečeno u uvodu (str. 67), da u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu ima primjerak »Scènes de la vie parisienne« (2 sveska različnih izdanja, *Bruxelles 1834) s potpisom vlasnika* »Bedekovich«, te *primjerak* »Le Lys dans la vallée« (Bruxelles 1836), koji je pripadao posudbenoj knjižnici riječkog knjižara Herkula Rezza (Bibliothèque circulante de Hercule Rezza), kako se to vidi iz prilijepljenog štampanog francuskog upozorenja, kojim se pretplatnici opominju, da će oštećene ili izgubljene knjige morati nadoknaditi.

[2] Izuzetak predstavlja Galčeva izjava divljenja Sueu kao majstoru u opisivanju pejzaža i karaktera, u članku »O putovanju« (»Danica«, 1846., br. 45). No to je iznimka, koja potvrđuje pravilo. Galac uostalom kao književnik nije ličnost, kojoj bi trebalo pridati veće značenje. Zanimljivo je također, da su nakladnici Vjekoslav i Julije Pretner g. 1863. pokrenuli prevođenje Xavier de Montépina (»Gitana«) i najavili jedno djelo Paul de Kocka, u biblioteci, koju su nazvali »Poviednik«, sa svrhom

»da odstranimo iz golubinjih srdaca krasoticah naših tudje književnosti, a da uciepimo našu«.

[3] U članku »Niešto o kazalištu«, u br. 11–16.

[4] »Leptir«, 1861, str. 210.

[5] Rukopis je objavljen u Minervinu izdanju Šenoinih pjesama 1931, izdali Milan Šenoa i S. Ježić, str. 470–472.

[6] »Vienac«, 1875, br. 8.

[7] Musseta i Sandeaua je sam Šenoa prevodio u »Pozoru« g. 1867.

[8] V. A. Barac, Note sur Šenoa et les Français, Annales de l'Institut Français de Zagreb, 1939, br. 10., str. 133.

[9] U knjižici »Racine et Shakespeare, No. II ou Réponse au Manifeste contre le Romantisme prononcé par M. Auger dans une Séance Solennelle de l'Institut, par M. de Stendhal«, g. 1825. (u izdanju »Pages retrouvées«, s predgovorom Pierre Martinoa, Delpeuch, 1928, str. 125.). V. također Arthur Chuquet, Stendhal-Beyle, Pariz 1902, Plon, str. 289–299.